

L'ETIQUETATGE EN CATALÀ: UN PROBLEMA EN RELACIÓ AMB LA CEE?

per Maria Josep BARÓ I BALLBÉ

Professora ajudant de Dret civil (Departament de Dret privat) a l'Estudi de Dret de l'Estudi General de Girona. Universitat Autònoma de Barcelona

Sumari

- | | |
|---|--|
| I. Introducció. | VI. Disposicions legals: un breu estudi de la relació etiquetatge-llengua. |
| II. Què és una etiqueta? | VII. La regulació catalana sobre l'etiquetatge: el Decret 389/1983. |
| III. Marc sociolingüístic i solucions jurídiques. | VIII. L'etiquetatge i els drets dels consumidors. |
| IV. Entrada del comerç català a la CEE: perspectives econòmiques. | |
| V. Unitat de mercat i jocs competencials. | |

INTRODUCCIÓ

El tema d'aquest treball pot semblar, inicialment, molt concret i fins i tot limitat, estrictament considerat, si ens referim a les etiquetes que acompanyen sempre els productes que fem servir diàriament, i que gairebé ni ens adonem que hi són. Una etiqueta és una coseta tan petita, enmig dels grans problemes econòmics o socials, de les grans teories!

Però aquesta cosa insignificant pot arribar a tenir una importància cabdal si l'observem en relació amb els temes amb els quals està connectada: el comerç, tant interior com cap al mercat comunitari o internacional; la

* Una primera versió d'aquest treball va ser presentada en el curs del doctorat «Multilingüisme a la Comunitat Econòmica Europea», dins del Tercer Cicle d'Estudis Europeus. Universitat Autònoma de Barcelona, juliol 1989.

protecció de les llengües minoritzades, dins del fet multilingüe, quan la seva redacció no és feta en una llengua dominant; o la protecció i informació del consumidor i usuari, el destinatari final dels productes que expliciten, mitjançant les etiquetes, les seves característiques.

I per regular totes aquestes situacions, trobem normes jurídiques que sustenten, alhora, tot un sistema sociopolític concret i determinat, reflex de la situació existent, o de les voluntats polítiques per arribar a fer possible una situació més favorable. Combinació de conservadurisme i de progressisme, d'immobilitat i de canvi, de recuperació i d'oblit, de rigidesa i de flexibilitat: totes aquestes paradoxes troben reflex puntual en el tema de l'etiquetatge en català.

En aquest treball tractarem d'analitzar, per tant, aquestes perspectives que enquadren i clarifiquen les coordenades en què es mouen les regulacions jurídiques existents sobre l'etiquetatge.

Veurem la seva situació en relació amb els seus lligams econòmics, ja que si no hi ha un comerç significatiu amb la CEE no caldria ja plantejar-se la pregunta que dona títol en aquest estudi. Examinarem també la situació legal existent a nivell intern —tant estatal com autonòmica—, comunitari i internacional. I tractarem de plantejar una proposta entenedora derivada de totes les dades analitzades.

En definitiva, si hi ha un comerç important amb els països comunitaris, si Catalunya té una llengua pròpia oficial, si cada dia està creixent més i més la protecció jurídica de les llengües sub-estatsals arreu, i principalment, pel que ens afecta, a Europa, ¿per què no pot ser possible, en un futur no massa llunyà, que efectivament la redacció de les dades informatives que figuren a les etiquetes sigui feta en català, tant per al mercat exterior com per a l'interior?

Pot semblar paradoxal que es plantegi aquesta possibilitat de lliure circulació de productes per la Comunitat, etiquetats en llur llengua d'origen, abans que la lliure circulació dins del mateix Estat. Però la situació política de l'Estat espanyol arrossega una problemàtica de manca d'efectiva actuació d'igualtat per a les diferents llengües reconegudes com a oficials per la Constitució espanyola de 1978.

Amb la pertinença a la CEE, l'Estat espanyol haurà de sotmetre's a la regulació comuna per a tots els Estats membres. Altrament, vulneraria aspectes tan bàsics de cara al Mercat Únic Europeu de 1992 com la lliure circulació de mercaderies, ja vigent avui i que es veurà reforçada amb les previsions de l'Acta Única Europea. Espanya ha de pujar en aquest tren, que té, en un dels seus vagons, el tema llengua-competències-economia-informació al ciutadà-etiquetatge.

I. QUÈ ÉS UNA ETIQUETA?

Per analitzar el tema de l'etiquetatge en català i la seva relació amb la CEE ens cal tenir moltes dades. Però cal una breu caracterització de l'objecte principal d'aquest treball: l'etiqueta.

1. *Concepte i caracterització*

Una etiqueta és aquella informació que, afegida a un producte, ens exposa unes explicacions sobre les seves característiques, funció, origen, etc. Aquesta seria una primera aproximació al concepte, aquella idea primària que tots posseïm.

Però una etiqueta és quelcom més; cal precisar el seu concepte.

La definició que ens dóna la *Norma General de Etiquetado, presentación y publicidad de los productos alimenticios envasados*, aprovada pel Reial Decret 1122/1988, de 23 de setembre (BOE 238, de 4 d'octubre de 1988), ens diu el següent:

Art. 3. «Para los fines de esta norma se entenderá por:

»3.1. Etiqueta. — Toda leyenda, marca, imagen u otra materia descriptiva o gráfica, escrita, impresa, estampada, litografiada, marcada, grabada en relieve o en huecograbado o adherida a un envase de un producto alimenticio.

»3.2. Etiquetado. — La etiqueta propiamente dicha y cualquier material escrito, impreso o gráfico, relativo a un producto alimenticio, que preceptivamente acompaña a éste cuando se presenta para la venta al consumidor.

»3.3. Rótulo. — Toda inscripción que se adhiere, imprime o graba en los carteles y anuncios.

»3.4. Publicidad alimentaria. — Aquellas acciones destinadas a fomentar o promocionar el conocimiento, venta y consumo de un producto alimenticio o alimentario.

Queda incluida en la definición toda materia escrita, impresa o gráfica que figure en la etiqueta o acompañe al producto alimenticio o se exponga cerca de él con el mismo fin.»

L'article 3 continua amb l'enumeració d'altres definicions importants, com envàs, precinte, etc., que ja s'aparten de l'estricta àmbit que ens ocupa. El que sí que cal veure, a partir d'aquests conceptes —que podem entendre aplicables a tots els productes en general malgrat ser en aquest cas referits als productes alimentaris—¹ és que hi ha diversos elements a considerar en la conceptualització d'una etiqueta:

1. En relació als productes industrials, el Reial Decret 1468/1988, de 2 de de

- La seva forma o presentació física, material, que admet multiplicitat de sistemes d'expressió mentre compleixi la seva funció descriptiva.
- La seva situació de dependència a un producte; ha de realitzar-se preceptivament quan aquest producte està destinat a la venda al consumidor.
- L'equiparació de l'etiqueta, pròpiament dita, amb qualsevol material que compleixi idèntiques funcions.
- I la inclusió d'altres sistemes de subministrar informació al consumidor, com rètols o publicitat, equiparats per a aquests efectes a l'etiqueta.

És a dir, tot tipus de forma descriptiva que subministra una informació al consumidor d'un producte és una etiqueta.

La regulació de la Comunitat Econòmica Europea sobre etiquetatge de productes alimentaris empra una fórmula diferent d'exposició del tema, però el seu contingut podríem entendre que és bàsicament el mateix, encara que formula una configuració global i àmplia del concepte. L'article primer de la Directiva del Consell de 18 de desembre de 1978 (79/112/CEE)² ens diu el següent:

Article primer.

3. Au sens de la présente directive, on entend par:

«a) étiquetage: les mentions, indications, marques de fabrique ou de commerce, images ou signes se rapportant à une denrée alimentaire et figurant sur tout emballage, document, écriteau, étiquette, bague ou colerette, accompagnant ou se référant à cette denrée alimentaire.»

Es tracta d'una definició globalitzadora i que parteix de la informació que es dona i no del mitjà concret on aquesta es vehicula, que equipara en diverses possibilitats del mateix rang o nivell el lloc on aquest missatge pot figurar: l'envàs, documents, escrits, etiqueta, etc. Per tant, l'enfocament és inicialment invers comparat amb el sistema del Reial Decret es-

embre (BOE de 8 de desembre de 1988), *Reglamento de Etiquetado, Presentación y Publicidad de los productos industriales destinados a su venta directa a los consumidores y usuarios*, afegeix en la seva definició d'etiqueta, gairebé idèntica a la citada del Reial Decret 1122/1988, una possibilitat que amplia el concepte: Art. 5.3. «Etiqueta. Toda leyenda (...) adherido o sujeto al envase o sobre el propio producto industrial».

2. Directiva 97/112/CEE relativa al «*rapprochement des législations des États Membres concernant l'étiquetage et la présentation des denrées alimentaires destinées au consommateur final ainsi que la publicité faite à leur égard*», JOCE L 33/1, 8 de febrer de 1979.

panyol, encara que el contingut pot entendre's que no presenta, en una consideració àmplia, grans diferències.

El que s'ha conceptualitzat fins ara no ens mostra substancials problemàtiques ni per la seva regulació pròpiament considerada, ni per diferències amb la regulació comunitària, ja que ens permet veure quin és el marc en què desenvoluparem el nostre estudi. Però ens cal aprofundir una mica més.

Per tant, continuant amb el nostre examen de l'etiqueta, podem diferenciar diversos aspectes: el seu contingut material i el seu contingut formal.

2. *Contingut material i contingut formal*

L'etiquetatge o rotulació haurà de portar una informació obligatòria per expressar les característiques del producte, com ara denominació del producte, llista d'ingredients, quantitat neta, marcat de dates, instruccions per a la conservació, forma d'utilització, identificació de l'empresa, identificació del lot de fabricació, etc.³

Aquest seria el *contingut material* d'aquesta etiqueta.

Cal també clarificar que totes aquestes dades han de figurar a l'etiqueta de forma visible, comprensible, clarament llegible i indeleble, per evitar confusions o errors o fins i tot frau per al consumidor. Aquests serien els requisits per rebre correctament el contingut material, els principis generals als quals estan subjectes l'etiquetatge, la presentació i la publicitat del producte, *requisits de fons i de forma* per arribar a un perfecte coneixement.⁴

Però també s'analitza un altre aspecte d'aquesta informació per al consumidor: *la base formal de vehiculació d'aquest missatge*, la forma en què es comuniquen aquestes dades. Per al tema que tractem, ens interessarà aquella informació escrita que utilitzi un codi idiomàtic, una llengua; en el nostre cas, ens interessarà veure si és possible subministrar aquesta informació mitjançant una etiqueta redactada en la llengua catalana.

3. Vegeu Títol IV, Reial Decret 1122/1988; art. 7, Reial Decret 1468/1988 i article 3 i ss. Directiva 79/112/CEE. També es preveu la possibilitat d'un «Etiquetado facultativo» (Títol VI, art. 20, Reial Decret 1122/1988) que podrà presentar «cualquier materia escrita, impresa o gráfica, adicional, siempre que no esté en contradicción con lo establecido en el Título III, Principios generales y Título IV, Información obligatoria del etiquetado y la rotulación». O com diu més senzillament el Reial Decret 1468/1988, art. 9: «Al etiquetado obligatorio podrá acompañar otro tipo de información, siempre y cuando no esté en contradicción con lo establecido en esta disposición.»

4. Vegeu al respecte, arts. 4 i 5 del Reial Decret 1122/1988, art. 6 del Reial Decret 1468/1988 i art. 2 de la Directiva 79/112/CEE.

La regulació estatal estableix explícitament que aquesta llengua de redacció del missatge ha de ser el castellà, o llengua espanyola oficial de l'Estat.⁵

Aquí és on apareix el conflicte que analitzarem, ja que la redacció de les etiquetes dels productes en altres llengües, també oficials a l'Estat espanyol, presentà greus problemes.

El que ens cal clarificar aquí, per últim, és que examinarem un aspecte instrumental dins la regulació de la informació al consumidor mitjançant les etiquetes: la llengua té un caràcter instrumental i la seva valoració passa per considerar-la un codi de comunicació vàlid, és a dir, que assegurí que un determinat missatge pugui ser captat fàcilment pel seu destinatari en cada cas concret i aconseguixi així el seu objectiu. La resta, pot i ha de quedar en un segon pla d'importància.⁶

Aquesta resta, ¿a què podem entendre que es refereix?

Doncs, a les valoracions que vagin més enllà de les purament referides a la llengua com a vehicle de comunicació; a les que es refereixen al seu valor com a representació d'un «status» polític, d'unes idees preconcebudes o d'uns prejudicis. Tot això té poc a veure amb la possibilitat de rebre de manera entenedora un missatge contingut en una etiqueta.

I aquest és el sentit de la norma reguladora de l'etiquetatge a nivell comunitari, ja que amplia el concepte del vehicle comunicador de la informació de l'etiqueta i el fa vàlid, com veurem, mentre quedi la informació assegurada per al comprador, o per figurar en una llengua fàcilment intel·ligible, o per altres mitjans o per una redacció plurilingüe.⁷

Aquest és el veritable significat de la forma de redacció: informar.

I l'etiqueta ha de complir aquest requisit, essència de la seva pròpia existència.

II. CONCEPTES BÀSICS DEL MULTILINGÜISME A L'ESTAT ESPANYOL

Cal clarificar alguns dels conceptes imprescindibles per emmarcar millor el tema de l'etiquetatge en català, que apareixeran sovint en aquest treball. Quedin exposats aquí com a punt obligat de referència.⁸

5. Títol v, arts. 18 i 19 del Reial Decret 1122/1988, «Presentació de la informació obligatòria».

6. Alegacions del Lletrat de la Generalitat contra el conflicte positiu de competència núm. 2055/1988, plantejat per l'Advocat de l'Estat, en representació del Govern, en relació als articles 2 i 3 del Decret 180/1988, de 27 de juliol, del Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya, de normes sobre la Reglamentació tècnica-sanitària de productes cosmètics, p. 7.

7. Art. 14 de la Directiva 79/112/CEE de 18 de desembre de 1978 (DOCE L 33, de 8 de febrer de 1979).

8. Seguim en gran mesura algunes de les conclusions exposades al Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 5. Llengua i Dret, 1987.

1: Competència

Genèricament, la capacitat o el dret que té una autoritat a actuar sobre una determinada matèria. Aquesta capacitat pot provenir d'un deure o d'un mandat constitucional.

L'Estat espanyol té una estructura complexa,⁹ és un «Estat compost»¹⁰ derivat de les previsions de la Constitució. Aquesta caracterització implica una transformació de les estructures clàssiques des del punt de vista de l'organització administrativa interna i això ha comportat una mutació del sistema de repartició de competències. En el sistema polític espanyol, configurat com un Estat de les Autonomies,¹¹ les competències estan repartides entre l'Administració central, les administracions autonòmiques i les entitats locals.

2. Llengua oficial

És oficial una llengua, independentment de la seva realitat i pes com a fenomen social, quan és reconeguda pels poders públics com a mitjà normal de comunicació en i entre ells i en la seva relació amb els subjectes passius, amb plena validesa i efectes jurídics. (STC, 82/86, de 26 de juny, Fj 2n).

Aquesta definició jurisprudencial ens delimita els elements bàsics de l'oficialitat d'una llengua, ja que no hi ha ni en el dret espanyol ni en el dret comparat una conceptualització específica.

Els autors consideren com a oficials les llengües que l'Estat reconeix com a mitjà d'expressió de la seva voluntat i de la dels ciutadans que s'hi relacionen. El concepte d'oficialitat té com a conseqüència la incorporació necessària com a assignatura en els plans d'estudi de l'ensenyament obligatori i en virtut d'això el ciutadà no pot allegar desconeixement de la llengua oficial. Es garanteix així la seguretat jurídica en la comunicació

9. J. PUEYO LOAYSA: «Sobre el principio y los mecanismos de colaboración entre el gobierno central y las Comunidades Autónomas en asuntos relacionados con las Comunidades Europeas». *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 16, núm. 1, 1989, pàgina 34.

10. V. CONSTANTINESCO: «Comunidades Europeas, Estados, Regiones: el impacto de las estructuras descentralizadas o federales del Estado en la construcción comunitaria». *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 16, núm. 1, 1989, p. 13, ens diu que, a falta d'una expressió més encertada, aquesta mutació de les estructures clàssiques dels Estats membres ha creat el que podem denominar «Estats compostos».

11. Com diu A. MANGAS MARTÍN a *Derecho Comunitario Europeo y Derecho Español*, 1987, p. 277, «l'Estat té una naturalesa autonòmica».

entre els diferents poders públics i els ciutadans, la qual cosa li dona un caràcter finalista o teleològic.¹²

3. *Llengua pròpia*

El concepte de propietat ha estat introduït pels Estatuts d'Autonomia. S'entén com a pròpia aquella llengua que es conceptua de patrimoni col·lectiu de la comunitat.

Trobem dues caracteritzacions diferents:

1. Pròpia com contrària a comuna, ja que el català és de Catalunya i el castellà és comú a tot l'Estat.

2. Pròpia com contrària a aliena, és a dir, el català és específic i característic de Catalunya mentre que el castellà és estrany o aliè a Catalunya.

Dir d'una llengua que és pròpia implica reconèixer que és un element identificador, especificador i característic d'aquella comunitat. Aquesta qualitat de ser pròpia comporta un aspecte qualitatiu de preferència.

A l'Estat espanyol les llengües pròpies són també oficials.

4. *Cooficialitat*

Situació de les llengües de les Comunitats autònomes que són oficials als seus territoris d'acord amb els seus Estatuts d'Autonomia, però juntament amb el castellà, que és oficial a tot l'Estat. La cooficialitat ho és respecte a tots els poders públics radicats al territori autònom tal i com consagra la Constitució de manera imperativa, però —i com és obvi dins del principi potestatiu que presideix la Constitució de les Comunitats autònomes—, remet als futurs Estatuts la voluntat de declarar oficial la llengua pròpia de la Comunitat i d'assumir, automàticament, el règim d'oficialitat a què fa referència la Constitució. No són les lleis estatals les que determinen l'oficialitat d'una llengua no castellana,¹³ sinó els Estatuts on es pot modular, matisar i adequar a la seva realitat sociolingüística el principi constitucional de doble oficialitat i, fins i tot, establir nous principis complementaris.¹⁴

12. Dictamen 35 del Consell Consultiu de la Generalitat, de 21 de desembre de 1982. Ponents: R. Vergés i Cadanet, L. Roca-Sastre i Muncunill i J. A. González Casanova, pp. 491-492.

13. Com feia la Constitució republicana de 1931, que en el seu art. 4 disposava que: «El castellano es el idioma oficial de la República. Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones.»

14. Dictamen 35 del Consell Consultiu de la Generalitat, 1982, pp. 492-493.

5. Normalització lingüística

Portar l'ús de la llengua oficial que té uns nivells d'utilització per sota dels mínims satisfactoris a un estadi de plenitud en tot el territori.

Normalitzar vol dir, almenys, la «plena igualtat» amb l'altra llengua, situar-la en les mateixes condicions d'ús i d'expressió, dotant-la dels instruments necessaris per tal que pugui desenvolupar-se.

Com exposa el Consell Consultiu,¹⁵ l'imperatiu constitucional de protecció especial s'interpreta com un mandat al legislador competent per portar a terme tota la tasca necessària per actuar de manera excepcional i «redreçar» una situació lingüística que es troba en situació anormal i excepcional, que trenca el principi d'igualtat formal. Es tracta que tant els individus com els grups lingüístics, nacionals o polítics, en els quals s'integren, gaudeixin en l'ús social de llurs llengües d'una llibertat i d'una igualtat reals i efectives sense discriminacions.

III. MARC SOCIOLINGÜÍSTIC I SOLUCIONS JURÍDIQUES

1. *El pluralisme lingüístic: primera aproximació*¹⁶

El discurs sociolingüístic català, com diu Francesc Vallverdú,¹⁷ és necessàriament polític. Aquest pes de la política es fa encara més evident quan es tracten els problemes de la normalització lingüística, la qual, per definició, implica un model de reordenament jurídic-polític i en major o menor grau un programa de planificació lingüística, model i programa que estan estretament vinculats a alternatives polítiques. És evident que les alternatives polítiques s'han d'entendre utilitzant el terme «polític» en el seu sentit institucional i, conseqüentment, en el sentit «legislador» del terme. Què s'ha fet en el nostre sistema de política lingüística a favor de llengües minoritàries no dominants?¹⁸

15. Dictamen 35, pp. 493 a 495.

16. Per a un estudi més a fons de la problemàtica sociolingüística, recomanem la lectura de les obres d'especialistes com F. Vallverdú, Ll. V. Aracil, R. Ll. Ninyoles, A. M. Badia i Margarit, A. Bastardas i Boada, V. Pitarch, E. Montaner, J. Solé, etc.

17. F. VALLVERDÚ: «Sobre els models de normalització lingüística: una aproximació jurídic-política» a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 11, juliol, 1988, p. 229.

18. Com diu J.-M. Paquette a «L'esdevenidor de les polítiques lingüístiques al món» a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6, desembre 1985, p. 173: «El que caracteritza tots aquests casos-tipus de política lingüística és que sempre són "a favor". Efectivament, existeixen pocs casos de política explícita contra llengües minoritàries no dominants. Segons els meus coneixements, només hi haurà tres exemples: començant pel més recent: el decret del general Franco de prohibició, pertot arreu, l'any

Per via de legislació s'ha començat a actuar en el present segle xx. I a actuar amb tal proliferació que no es pot considerar que aquesta legislació en matèria lingüística sigui cap anomalia: gairebé tots els països tenen un sector de llengua diferenciada i això és; podríem dir, propi de l'evolució de la humanitat. Com diu J. M. Paquette, citant Freeman Dyson: «la diferenciació de les llengües confereix a la humanitat la lliure experimentació de la diversitat de les invencions socials i culturals» i «la flexibilitat de les nostres institucions socials mateixes són el fruit d'una herència lingüística múltiple.»¹⁹

A partir, doncs, d'aquesta realitat, el cas de les llengües minoritàries englobades dins d'un sistema estatal amb idioma majoritari diferent és un fenomen molt comú.

Es compten tres mil llengües vives al món per una mica més de quatre mil milions d'habitants, és a dir, una mitjana d'una llengua per cada milió de persones.

A Europa el tema és molt present avui en dia; podríem dir-ne un tema d'actualitat. A l'Occident europeu trobem entre 40 i 50 parles que es troben en situació d'inferioritat respecte a l'oficialitat de l'Estat i en molts casos en perill d'extinció. De les llengües europees que anomenem minoritàries, n'hi ha almenys 30 reconegudes de dret, amb legislació que explica la seva existència i, més o menys, la protecció del seu desenvolupament. D'aquestes, sis o set ho són a nivell constitucional i quatre o cinc al més alt rang legislatiu. La resta, reconeguda en lleis menors, mentre que algunes no reconegudes estan acceptades sense que hagin donat lloc a legislació —unes deu llengües, aproximadament.

Aquesta seria una aproximació, limitada però clarificadora, de la situació del multilingüisme actualment. En aquest marc general es troba el català, que és, com veurem més endavant, una de les llengües minoritàries més afavorides de dret, malgrat les seves deficiències en l'aplicació de fet.

Fem ara un breu examen de la situació jurídica del multilingüisme.

2. Situació jurídica del fet multilingüe

Al costat de l'activitat social, cultural i política hi ha resultats concrets en el camp normatiu.

1938, de l'ús del català; un decret de Mussolini de supressió de l'ensenyament en llur llengua als francòfons de la Vall d'Aosta l'any 1925; finalment, el molt pròxim reglament 17 de 1917 a Ontàrio, degut al bisbe catòlic Michael Francis Fallon.

19. Freeman Dyson, físic i matemàtic americà d'origen britànic. Extret de la seva obra *Disturbing the Universe*, New York, Harper & Row, 1979, p. 222, per J.M. Paquette, «L'esdevenidor de les polítiques...» a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6, desembre 1985, p. 180.

Trobem textos normatius d'abast internacional general —com la Declaració Universal dels Drets de l'Home, o Resolucions, Convenis i Pactes de l'ONU o de la UNESCO—, i textos normatius pròpiament europeus, procedents del Consell d'Europa o del Parlament Europeu —com el Conveni Europeu de Salvaguarda dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals (art. 14, de 1950), Convenis de 1957 i 1959 relatiu a la situació de les minories nacionals a Europa o els que fan referència als drets de les regions europees a la seva cultura i llengües minoritàries, o la Recomanació 928 sobre els problemes de la cultura i les llengües dels pobles sense Estat de 1981—²⁰ i també Convenis multilaterals o bilaterals entre Estats —com la Declaració conjunta germano-danesa de 1955 sobre defensa als dos països de les llengües pròpies a cada país.

Al costat de la regulació purament normativa, trobem importants textos internacionals no normatius que reflecteixen un estat d'opinió i un programa d'intencions important entorn a aquestes qüestions —com el «rapport Arfé», de 1981, proposta de Carta Comunitària de les llengües i cultures regionals, o el Manifest de Tours per a la salvaguarda del patrimoni lingüístic europeu de 1986.

I també els propis textos normatius interiors dels Estats europeus amb llengües minoritàries, com la RFA, Bèlgica, Àustria, Itàlia, Espanya.²¹

Per tant, és clar que hi ha una preocupació per aquest tema i que s'utilitzen totes les mesures possibles, segons l'abast i la força dels acords, derivades dels jocs d'interessos existents.

3. *Multilingüisme a l'Estat espanyol*

A Espanya, la solució donada al tema de les diferents nacionalitats mitjançant la creació de l'Estat de les Autonomies, és una regulació molt important; és, com diu Lluís M. de Puig, «una referència de primer ordre. La definició constitucional, el tractament en lleis orgàniques com els Estatuts d'autonomia, l'existència de lleis de normalització lingüística (...) i nombroses lleis que creen un marc jurídic de desenvolupament lingüístic (...), a més de tota una legislació sectorial estatal que ha incorporat el fenomen de les diferències de llengua dins l'Estat, lleis sobre l'ensenyament

20. La Recomanació 928 és també coneguda com a «Recomanació Cirici» perquè va ser defensada per Alexandre Cirici i Pellicer.

21. Per a un estudi més aprofundit de les regulacions estatals, vegeu *Les llengües minoritàries d'Europa: estat de la qüestió* de Ll. M. de Puig i el *Document. Les minorités linguistiques dans les Pays de la Communauté Européenne*. Aquest darrer treball, aparegut el 1986 però previsiblement elaborat abans de l'entrada d'Espanya al Mercat Comú, no parla del cas lingüístic espanyol. Sí que es cita el català dins d'Itàlia, a l'Alguer (pp. 90-93), i dins de França (pp. 204-209). Són uns estudis força interessants.

ment, la justícia, la sanitat, la funció pública, l'economia i el comerç, suposen un marc que, al costat d'altres casos europeus, representa una de les situacions més avançades. Aquesta afirmació pot fer riure: contrasta amb les mancances i les reivindicacions a l'ordre del dia a l'Estat espanyol. Però és la veritat. Amb totes les seves mancances estem davant d'un dels processos més esperançadors». ²²

La cita ha estat llarga, però era interessant reproduir-la, perquè el que diu és molt important: el marc legal creat és únic, molt avançat, amb moltes possibilitats d'arribar a ésser una situació on el multilingüisme arribi a ser considerat un fet normal dins del tarannà dels pobles que formen l'Estat espanyol. ²³

Hi ha molts àmbits en els quals aquestes llengües minoritàries tenen plena efectivitat i poden ser emprades, és cert, però «poder ser emprades» no vol dir que efectivament ho siguin. Un fet clar és l'existència del procés habilitador, però el procés de normalització lingüística suposa una combinació de factors que, difícils de delimitar i de comprendre, són, en conseqüència, problemàtics de dur a la pràctica. M'estic referint bàsicament a tres grans temes de fons: el marc competencial i d'actuació de les CCAA, el sentit de l'oficialitat de les llengües de les CCAA i el contingut de la consideració de llengua pròpia d'aquests idiomes diferents del castellà.

No entrarem amb més profunditat en el tema, però sí que cal deixar ben clar que aquí es troba, en gran mesura, la problemàtica plantejada a l'Estat espanyol.

4. *Algunes consideracions més en relació al sistema lingüístic espanyol*

Pot semblar, de bell antuvi, que després de tot el reconeixement d'aquesta situació real existent al món, podríem dir que connatural amb la pròpia essència humana d'individualitat i cultura pròpia dels grups humans, després de les múltiples regulacions normatives internacionals, multilaterals, governamentals o de les que suposen un pas endavant en el reconeixement sense tenir força jurídica, ²⁴ la situació discriminatòria de les cultures i llengües minoritàries no podria existir.

22. LI. M. DE PUIG: *Les llengües minoritàries...* Quaderns de Treball, núm. 9. Desembre de 1986, pp. 31-32.

23. Com s'explica a l'obra *Documents. Les minorités linguistiques dans les Pays de la Communauté...*, p. 30, la consciència de ser una entitat diferenciada es compon de 5 elements: 1-autoafirmació, 2-autodefinició, 3-dret de secessió, 4-autoorganització i 5-autogestió. Aquests criteris van ser extrets del treball de Guy Héraud «Les Communautés linguistiques en quête d'un statut» a *Plural sociétés*, vol. 13, 1982, p. 91-120.

24. Per a una enumeració de totes aquestes actuacions, tant normatives com no

Però només cal citar un exemple molt proper, d'uns autors espanyols que comenten la Declaració Universal dels Drets de l'Home, per veure que hi ha mentalitats difícils de canviar. I és que les consciències centralistes i uniformistes troben sempre una argumentació que, donant la volta al que es diu, fa dir el que no es diu. Vegem-ho.

M. Rodríguez-Piñero i M. F. Fernández López, en el seu llibre *Igualdad y discriminación*, Tecnos, Madrid, 1986, analitzen a les pàgines 241 i 242 la interpretació de la clàusula de la Declaració Universal dels Drets de l'Home que diu «qualsevol altra condició o circumstància personal o social». Aquesta clàusula inclouria aspectes com la llengua i l'edat. Fins aquí correcte. Però fan les següents afirmacions en relació a la llengua:

«La lengua se menciona de forma expresa en la Carta de las Naciones Unidas, en la Declaración Universal y en los Pactos Civil y Social, así como en bastantes Constituciones nacionales. La discriminación por razón de lengua se produce allí donde existe pluralidad lingüística y una cierta exclusión o marginación de personas por no poseer la lengua en cada caso "dominante". Los perjuicios "en contra" de los que poseen determinada lengua pueden ir desde la falta de oportunidad de aprenderla y usarla normalmente, hasta perjuicios específicos en materia de empleo, uso de medios de comunicación, etc., lo que supone tanto un "handicap" para quien no posea a la perfección la lengua dominante, como además un deseo de privar a la persona de un elemento íntimo de identificación cultural y social. En nuestro país, de larga tradición de pluralidad lingüística,²⁵ estos fenómenos no han sido desconocidos incluso en épocas recientes. Por ello la Constitución, en su artículo 3, aun declarando al castellano como lengua oficial, permite²⁶ lenguas oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos, y declara objeto de especial respeto y protección, como parte de nuestro patrimonio cultural, "la riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España".

»Pero junto a este tema, de la protección de la lengua, se plantea también la problemática específica de discriminación por razón de la lengua que en tiempos recientes se ha manifestado incluso respecto a los que desconocen la lengua de ciertas Comunidades Autónomas, los castellano-parlantes en regiones de bilingüismo que se quiere hacer monolingüismo o lingüismo dominante de la lengua propia. El tema se ha planteado hasta el momento sólo en casación, habiendo afirmado el T. S. (Nota 86: STS de 21 de abril de 1980), y en base al derecho a la educación, que se que-

normatives, vegeu *Les llengües minoritàries d'Europa: estat de la qüestió*, Quaderns de Treball, 9, desembre 1986, on es fa un llistat exhaustiu fins en aquell moment.

25. Larga tradició de pluralitat lingüística i de repressió d'aquesta pluralitat.

26. Els diferents paràgrafs o paraules subratllats són meus, per ressaltar les «argumentacions» dels autors.

branta tal derecho cuando se imparte obligatoriamente la enseñanza en idioma distinto al castellano. Toda "aversión lingüística" del tipo que sea puede llegar así a convertirse en una discriminación vedada por el art. 14 CE, del que se deriva la ilegitimidad de "cualquier medida vejatoria de categorías particulares de individuos, y, por ello, de los pertenecientes a minorías étnicas lingüísticas".»

Aquesta argumentació reflecteix el sentit profund i arrelat que té la discriminació de les llengües diferents del castellà a l'Estat espanyol, fins i tot sota una regulació constitucional, que és de reconeixement i no de permissibilitat, com diuen els autors, i que estableix, com ells mateixos citen, la no discriminació de les minories ètniques lingüístiques, referides però, evidentment, a les llengües minoritàries, i no al castellà quan conviu amb alguna d'aquestes llengües.

El sentit d'aquesta protecció queda, evidentment, totalment desvirtuat i tergiversat amb aquestes interpretacions, que qualifiquen de regions bilingües llocs on hi ha una llengua pròpia que vol posar-se, tan sols, al nivell que se li reconeix legalment, igual al de la llengua dominant castellana; o qualificatius com «*aversión lingüística*» per exposar la política de normalització lingüística.

Queda clar, per tant, que la tasca normalitzadora de dret sembla ben establerta i estructurada, però per a la base social dominant l'assumpció de plantejaments obertament democràtics, que impliquen, juntament amb la pura democràcia formal, la pèrdua d'una situació preeminent o, almenys, la seva erosió, no és tan fàcil. Caldria admetre que, a més a més, i al costat de la diversitat política, hi ha una diversitat cultural, amb la qual cosa el grup dominant ha de renunciar a utilitzar la seva cultura com a mecanisme de dominació política. I, després de tants segles de centralisme, això costa molt de superar.²⁷

5. Normalització lingüística a Catalunya

A Catalunya, la Generalitat, que té competències exclusives en matèria lingüística, o segons les paraules de la sentència del TC de 14 d'abril de 1988, S. 69/88, un «poder habilitador» per actuar en aquest àmbit, ha

27. Seguint i subscriuint algunes de les idees del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 5. Llengua i Dret, p. 80. Vegeu també, els estudis d'A. Milián i Massana «Les llengües espanyoles diferents de la llengua castellana als Estats d'Autonomia», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 1, 1983, i «La regulació constitucional del multilingüisme» a *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 10, 1984, així com d'altres treballs del mateix autor sobre ensenyament, funció pública i català.

dotat el català d'un marc legal que ha de tendir a atorgar-li preeminència a Catalunya pel fet de ser la llengua pròpia i oficial, oficialitat que comparteix amb el castellà, que és oficial a tot l'Estat.

Cal citar en primer lloc la *Llei de Normalització Lingüística*²⁸ que estableix el marc general d'actuació, segons les disposicions constitucionals i estatutàries, i després tot un seguit de disposicions sectorials que apliquen aquests preceptes generals.

La Generalitat, per tant, ha adoptat un seguit de regulacions normatives adreçades a facilitar l'extensió de l'ús del català en diferent àmbits, com l'Ordre de 25 de gener de 1988 (DOG de 5 de febrer), per la qual es convoca concurs públic per a la concessió de subvencions a entitats sense finalitat de lucre i a empreses privades per iniciatives adreçades a augmentar la presència pública de la llengua catalana i les anteriors, precedents d'aquesta, de 5 de maig de 1987 o de 23 d'octubre 1986; l'Ordre de 18 de febrer de 1986, de normalització lingüística dels rètols utilitzats en la senyalització d'aparells i instal·lacions en matèria de seguretat industrial (DOG 655, de 28 de febrer de 1986, art. 1); el Decret 147/1987, de 31 de març (DOG 836, de 8 de maig de 1987) que estableix per als tallers de reparació d'automòbils que els cartells de preus, catàlegs i tarifes seran redactats en català (art. 12.1, 12.4); o com les resolucions de 25 de gener de 1983 (DOG 306, 23 de febrer de 1983), 28 de novembre de 1983 (DOG 396, 4 de gener de 1984) i 31 de gener de 1986 (DOG 672, 14 de febrer de 1986) sobre normes per a la senyalització dels terrenys a règim especial de caça i pesca continental, on totes les llegendes fixes hauran de figurar en català. Aquests són només alguns exemples puntuals.

En relació a l'etiquetatge, també s'ha produït normativa catalana: el Decret 389/1983, de 15 setembre, sobre etiquetatge dels productes que es comercialitzen a Catalunya (DOG 368, 30 setembre) o el Decret 10/1987, de 15 de gener, sobre condicions d'envasat i etiquetatge dels productes pirotècnics que es comercialitzen a Catalunya, entre d'altres. Ens remetem al capítol en què s'analitza aquest punt en concret.

Una de les darreres disposicions que cal citar aquí, però, és la Resolució 45/III del Parlament de Catalunya sobre l'etiquetatge i publicitat en català dels productes de les empreses subvencionades per la Generalitat (BOPC n. 51, 20 de març de 1989, p. 3317).²⁹

Com veiem, el procés normalitzador va endavant des de Catalunya,

28. Llei 7/1983, de 18 d'abril, de Normalització Lingüística a Catalunya.

29. Per a un seguiment d'aquest procediment, consulteu Proposició no de llei al BOPC núm. 30, de 28 de desembre de 1988, pròrroga del termini de presentació d'esmenes BOPC núm. 35, de 4 de febrer de 1989, tramesa a la Comissió BOPC núm. 36, de 7 de febrer de 1989, esmenes presentades pels grups parlamentaris BOPC núm. 43, de 27 de febrer de 1989.

malgrat algunes dificultats i retards en la seva aplicació per problemes competencials amb Madrid.

6. *El règim lingüístic de les Comunitats europees*

Caracteritzarem breument el sistema lingüístic de la CEE. Cal establir en primer lloc la consideració de llengües oficials i de llengües de treball de les diferents llengües que conviuen a la Comunitat, i també la consideració de llengua d'Estat i de llengua minoritzada o minoritària.

Llengua de treball i oficial: implica publicació diària del DOCE i un gran nombre de documents, publicació selectiva de llibres o textos d'estudi, informació, ús en els debats del Parlament Europeu i en el Tribunal de Justícia, utilització en general en les comunicacions d'ordre intern.

Llengua oficial: publicació dels textos del DOCE fonamentals i ús en el Tribunal de Justícia.

Llengua minoritària: no reuneix cap de les potestats anteriors però se li reconeixen certes mesures de desenvolupament, respecte i protecció en el seu ús.

El Reglament núm. 1 del Consell, de 15 d'abril de 1958, pel qual es fixa el règim lingüístic de la CEE (DOCE 385/58, de 6 d'octubre de 1958) diu que llengües oficials i llengües de treball són les quatre llengües de redacció dels Tractats de Roma (alemany, francès, italià i neerlandès) (art. 1).

Però en el seu art. 8 diu que en els Estats membres on hi hagi diverses llengües oficials, l'ús d'una llengua es regirà, a petició d'aquest Estat, per les normes generals de legislació d'aquest Estat.

Aquest article possibilita que el propi Estat, en el nostre cas l'espanyol, amplii el marc d'actuació d'una llengua oficial en el seu si i de cara a Europa. Però no s'ha portat a terme aquesta opció.

El 1972 es produeix l'adhesió de Dinamarca, Irlanda, Noruega i el Regne Unit. S'estableix que el Diari Oficial de les Comunitats serà també publicat en danès, noruec, anglès i irlandès, les respectives llengües oficials (Reglament 857/72 del Consell de 24 d'abril de 1972).

Noruega va rebutjar per referèndum la seva adhesió a la CEE, però no Dinamarca o Irlanda.

Dinamarca té com a idioma oficial i idioma de l'Estat el danès. Per tant, cap problema per ser llengua de treball i oficial de les Comunitats, malgrat el seu poc pes específic, ja que és una llengua de poc abast i poc nombre de parlants (és limitat a l'àmbit de Dinamarca).

Però el cas d'Irlanda és paradigmàtic, ja que l'irlandès va obtenir ca-

ràcter de llengua oficial de les Comunitats, però no de llengua de treball, per les seves circumstàncies específiques en relació amb l'anglès. Aquesta caracterització del gaèlic podria haver estat idèntica per al cas del català, perquè les seves circumstàncies són similars, o fins i tot més favorables per al català.

Quan va produir-se l'adhesió de Grècia, Espanya i Portugal, es va donar la consideració de les seves llengües estatals com a oficials a les Comunitats. En aquell moment, unes mesures de pressió adequades haurien pogut fer que el català estigués en idèntica situació que l'irlandès. Ara les negociacions són més complexes i manca encara força per arribar a una solució favorable.

El reconeixement del català com a llengua oficial de les Comunitats és aconseguible per vies diferents:

1. Per una convenció o acord internacional amb força executiva per als Estats o les Comunitats mateixes.
2. Portant a terme una lluita jurídica davant del Tribunal de Justícia de les Comunitats i el Tribunal europeu dels Drets Humans, endegada per particulars i/o institucions.
3. Per una reforma del Reglament lingüístic de les Comunitats a iniciativa de l'Estat espanyol o del Parlament europeu.

El Parlament de Catalunya va aprovar per unanimitat endegar la proposta que el català fos llengua oficial de les Comunitats. Els tràmits estan en curs, però la resolució final la té el Consell de Ministres de la Comunitat, que ha d'aprovar-ho per unanimitat, cosa que passarà, evidentment, per la posició adoptada per l'Estat espanyol, que no és gaire favorable al tema, ja que ni ha possibilitat l'expressió en català al Senat espanyol, suposada Cambra territorial, ni ha permès la incorporació del català al programa «Lingua» mentre ha ostentat la presidència de la Comunitat.³⁰

Des del punt de vista europeu, la consideració del català com a llengua oficial no estaria poc fonamentada, ja que les seves característiques d'ús, difusió, nivell cultural propi, i un nombre elevat de catalano-parlants, i també la seva oficialitat reconeguda a nivell constitucional, podrien fer-ho possible.^{30 bis}

30. El 22 de febrer de 1989 els Ministres d'Educació van acordar un text de compromís sobre el Programa Lingua de foment de la formació lingüística amb la doble base dels arts. 128 i 235 TCEE. No es va permetre l'accés del català a aquest programa.

30 bis. El dia 20 de juny de 1990, quan aquest treball es trobava en premsa, la Comissió de Peticions del Parlament Europeu aprovava per unanimitat l'informe sobre el reconeixement del català a les institucions de la CEE. Això vol dir que el català podrà ser utilitzat en les reunions parlamentàries que se celebren a Catalunya i a les Illes Ba-

7. Protecció europea de les llengües minoritàries: dos exemples

Es reflecteix un interès, a la Comunitat i, en general, en l'àmbit europeu, vers les llengües regionals i/o minoritàries força important.

Podem citar, entre d'altres, l'actuació de la Conferència de Poders Locals i Regionals del Consell d'Europa,³¹ que ha preparat la redacció de la «Carta Europea de les llengües Regionals i Minoritàries», Resolució 192 (1988), sobre les llengües regionals o minoritàries d'Europa. El 4 d'octubre de 1988 l'Assemblea Parlamentària del Consell votava a favor del projecte de «Carta».³²

El text suposa un important pas endavant i exigeix unes polítiques decidides de respecte i promoció. Es preveu la seva elevació a rang de Conveni, amb la qual cosa, si és ratificat, esdevindrà preceptiu.

Podem incloure aquí el que diu la Carta en relació al tema que ens ocupa, l'etiquetatge i la llengua. En el seu art. 10, «Vida econòmica i social», fa unes consideracions molt importants per evitar la discriminació de les llengües minoritàries. Podem reflectir-ne aquí alguns fragments significatius.

Art. 10. «Vida econòmica i social.

»1. Pel que fa a les activitats econòmiques i socials les Parts es comprometen per al conjunt del seu territori a:

»a) Excloure de la seva legislació qualsevol disposició que tendeixi a prohibir o a limitar el recurs de les llengües regionals o minoritàries en els documents pertocant la vida econòmica o social i, sobretot, en els contractes de treball i en els documents tècnics, com les instruccions sobre l'ús dels productes o dels equipaments.

lears, es facilita la traducció a aquesta llengua dels textos de la Comunitat, així com la documentació que s'hi distribueixi, i s'autoritza l'ús del català a l'Oficina del Parlament Europeu que s'obrirà a Barcelona. El català és així l'únic idioma no estatal que ha obtingut aquest *status* previ a l'oficialitat. L'aprovació del Parlament no implica la consideració d'idioma oficial i, encara menys, de llengua de treball en aquestes institucions, però sí que es formen les bases per fer del català llengua oficial.

31. El Consell d'Europa va ser creat el 1949 i té la seva seu a Estrasburg. Agrupa 21 estats i endega un procés d'unificació cultural, política i jurídica a Europa.

32. Aquest projecte ja va viure un intent que va fracassar el 1981 («informe Cirici»). Ara ha estat el seu relator Ll. M. de Puig. Abans de passar a la votació final ha sofert força retallades i s'han eliminat alguns aspectes que eren conflictius. Per a més informació, consulteu els articles de Ll. M. de Puig explicant-ho a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8.

»b) Prohibir la inserció en les actes privades, com els contractes de treball o les normes de l'empresa, de clàusules que exclouin o limitin l'ús de les llengües regionals o minoritàries.

»c) Combatre les pràctiques que tendeixen a descoratjar l'ús de les llengües regionals o minoritàries en el marc de les activitats econòmiques o socials i, d'una manera general, protegir els qui parlen aquestes llengües contra les mesures de discriminació que podrien sofrir en la vida econòmica i social pel fet d'usar aquestes llengües.

(...)

»2. En matèria d'activitats econòmiques i socials, les Parts contractants es comprometen, pel que fa als territoris on les llengües regionals o minoritàries s'utilitzen, i en la mesura que això sigui raonablement possible a:

(...)

»e) En funció de la demanda existent, donar accés a la informació dels consumidors i usuaris en les llengües regionals o minoritàries.»

En els paràgrafs que he destacat, podem entendre inclòs el tema de l'etiquetatge i informació al consumidor. El primer terme no se cita de forma explícita, però el podem considerar reflectit de manera bastant clara en l'àmbit d'activitat econòmica. Implica un significatiu pas endavant aquesta regulació i té un suport bastant important, malgrat el seu caire evidentment general i de programa d'intencions. Destaquem l'apartat e) de l'article 9.2 citat, ja que deixa als ciutadans l'efectiu pes de reclamar, de demanar, la informació en el seu idioma minoritari, demostrant la gran importància de la pressió social en aquest àmbit, la força de la societat civil.

Una altra actuació europea que cal mencionar és la «Resolució del Parlament Europeu de la CEE sobre les llengües i cultures de les minories regionals i ètniques a la Comunitat Europea. Document A-2-150/87. DOCE C, n. 318/160, de 30-XI-1987.)

Aquesta Resolució expressa el seu recolzament als esforços del Consell d'Europa en relació a la Carta europea i recomana als Estats membres, entre d'altres aspectes com ensenyament, tràmits administratius i jurídics, etcètera, la importància de les llengües també en la vida econòmica.

En aquest cas, les referències a les llengües minoritàries són, potser, més concretes, no tan generals, i així trobem regulació bastant explícita referent a l'etiquetatge.

En el seu art. 9 podem llegir el següent:

Art. 9. «(El Parlament europeu) recomana als Estats membres, respecte a la vida socioeconòmica, entre d'altres coses, que:

- »— Regulin l'ús de les llengües regionals i minoritàries en les empreses públiques (correus, etc.).
- »— Reconeguin l'ús de les llengües regionals i minoritàries en la correspondència de pagaments (serveis de gir postal i bancari).³³
- »— *Regulin la informació al consumidor i l'etiquetatge de productes en les llengües regionals i minoritàries.*^{33 bis}
- »— Facin el mateix perquè les llengües regionals s'utilitzin en la senyalització vial, així com en els noms dels carrers.»³⁴

Després d'aquestes regulacions, sembla que la via a seguir és força clara.

Però cal que aquests principis no quedin bandejats un cop més pels coneguts motius de l'interès general o la igualtat davant la llei. Igualtat no és uniformitat; existeix el dret a la diferència. I l'etiqueta pot implicar tots aquests bàsics principis, ja que quan es puguin aplicar amb normalitat a les actuacions quotidianes recomanacions tan bàsiques com les que exposa la Resolució de 1987 del Parlament europeu, i en tots els àmbits, un d'ells el món comercial, en la llengua pròpia, voldrà dir que hem fet un important pas endavant per assegurar la igualtat de tots els ciutadans. Aquesta igualtat que equival al respecte als seus drets.

És cert que hi ha llengües més difoses que altres, més utilitzades a Europa. Això no vol dir, no obstant, que les llengües minoritàries no hagin de tenir un ús relacionat amb la seva dimensió i amb els drets dels seus nacionals. No es poden acceptar uniformitzacions sota presumpes motius superiors com la Unitat europea, per exemple, i, en aquest sentit, les Regulacions que acabem d'examinar ho deixen ben palès, ja que delimiten mesures de protecció i reforçament per a les llengües regionals i minoritàries.

També podem citar, per acabar, que el Tribunal de Justícia de les Comunitats s'ha pronunciat en diverses ocasions, com l'Afer 29/69 (Stan-der), Afer 44/79 (Hauser), Afer 4/73 (Nold), Afer 11/70 (IH), Afers 36/75, 41/74, 48/75 i 8/77, entre d'altres. Totes les sentències vénen

33. Vegeu el Reial Decret 2872/1983, de 29 de setembre (BOE 275 de 17 de novembre de 1983) que modifica el Reial Decret 3155/1979 de 21 de desembre, del Reglament de gir nacional. La redacció del seu article 7 podem qualificar-la d'excepcional, ja que reconeix, explícitament, que hi ha possibilitat de redacció en llengües diferents del castellà, llengües autonòmiques (com s'analitza més endavant, Capítol v d'aquet treball).

33 bis. El subratllat és meu i així ho aniré fent per als fragments significatius d'altres articles.

34. Vegeu art. 12 de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de Normalització lingüística de Catalunya, sobre topònims, noms de vies de comunicació interurbanes i urbanes.

a dir el mateix: que el dret dels Estats a seguir els seus propis criteris polítics i ètics està limitat pel dret comunitari i pels drets fonamentals reconeguts en aquest dret comunitari. Queda clar que els drets superiors de l'individu —aquí entenem inclòs el tema lingüístic com un dels drets reconeguts—, prevalen sobre els interessos particulars dels Estats i no poden ser conculcats en virtut d'altres consideracions.

IV. ENTRADA DEL COMERÇ CATALÀ A LA CEE: PERSPECTIVES ECONÒMIQUES

1. *Marc general: pros i contres*

El primer de gener de 1986 l'Estat espanyol passava a formar part de les Comunitats europees. Els productes catalans no havien esperat, evidentment, aquesta incorporació formal per circular pels països europeus, comunitaris o no. El que sí que és clar, però, és que aquesta pertinença afecta el règim d'importacions i exportacions, aquest tràfic comercial en el qual Catalunya és capdavantera en relació a d'altres zones de l'Estat.³⁵

Algunes de les conseqüències que cal destacar són la desaparició del règim proteccionista i l'aïllament polític espanyol, que ens fa adonar més del notable retard econòmic que patim en comparació amb la resta de la CEE, i de la deficient situació de la xarxa de comunicacions i de les infraestructures.³⁶

35. Com llegia a l'article de Jane Monahan «Catalonia. More to do than play games» a *Eurobusiness*, January 1989: «Of Spain's 17 regions, Catalonia is tipped as the one to do best in the single European Market of 1992.» I afegeix més endavant: «Catalonia is within easy reach of the main European capitals, and forms part of that dynamic swathe of southern Europe, nicknamed "the golden crescent", which stretches from the north coast of Italy and across the south of France. It is an area free of problematic nature industries such as shipbuilding and steel, and therefore less polluted than, for example, Spain's north-west Basque region where many such industries are based», p. 11.

36. Com diu Pedro Montes al seu article «El comercio exterior y la CEE» a *Economistas*, núm. 34, 1988, p. 8: «Se ha reconocido e interpretado la adhesión a la CEE como un reto. Como tal reto, la superación está plagada de escollos sin que pueda descartarse un fracaso, cuyas consecuencias, no cabe ocultarlo, serían graves. La economía española habrá de someterse a un desarme general, que va mucho más allá de la protección arancelaria, en un período muy breve de tiempo, partiendo de una situación delicada, determinada por un nivel de paro en el límite de lo soportable, por una infraestructura económica y social que dista de la existente en la mayoría de los países europeos y que exigirá muchos recursos en los próximos años y por una estructura de su aparato productivo manifiestamente débil en cuanto a la capacidad para competir con los países europeos.»

Però també apareix una possibilitat per a Catalunya d'anar ampliant, de manera moderna i mancomunada amb la resta d'Europa, el seu horitzó econòmic, polític i social. Recordem que la Comunitat Europea, a més a més de la unió econòmica, té l'objectiu molt més ambiciós d'aconseguir la unió dels Estats en una mena de Federació política per arribar al denominat «Estat del benestar», el *welfare state* de la millor tradició europea. Aquest anhel d'unió europea comporta també, per tant, un important element: el benestar, que és quelcom més que una unió econòmica; que implica, així mateix, d'altres aspectes propis del desenvolupament en llibertat de la personalitat del ciutadà europeu. Destacarem aquí el tema de la seva llengua pròpia, com a punt central del nostre treball i com una part fonamental d'aquest *welfare state*.³⁷

Per aconseguir aprofitar els avantatges i superar els desavantatges cal una política decidida des de Catalunya d'assolir el repte que suposa aquesta entrada en un mercat potencial de 320 milions de persones. Un factor que és molt determinant en aquesta situació és la posició geoestratègica tan important de Catalunya com a cruïlla cap a Europa des de la Mediterrània occidental, el nord de l'Àfrica, l'Amèrica llatina i la resta de l'Estat espanyol.³⁸

37. En relació a aquest tema podeu consultar diversos autors, com J. Steiner, «The right to Welfare: Equality and Equity under Community Law» a *European Law Review* 1985, i P. Flora i A. J. Heidenheimer, a Id. (eds.), *The Development of Welfare States in Europa and America*, 1981, o S. Cassese «L'incompletezza del "welfare State" in Italia», *Politica del Diritto*, Any XVII, núm. 2, juny 1986, i d'altres.

Cal reflectir aquí un interessant fragment de Bruno de Witte del seu article «Il caso Mutsch: libera circolazione dei lavoratori e uso delle lingue» a *Il Foro Italiano*, Roma, gener 1987, IV, 8, p. 8: «*Garantire alle minoranze linguistiche il diritto di utilizzare la propria lingua nei rapporti pubblici (che si tratti della sfera giudiziaria, come nel caso presente, o dei rapporti con la p.a., o del sistema educativo statale) non significa che sia dato a queste minoranze un qualche privilegio o beneficio speciale; viene semplicemente esteso loro un diritto che il gruppo linguistico di maggioranza possiede già, cioè la possibilità di utilizzare senza ostacoli il proprio linguaggio in un'ampia gamma di situazioni sociali. Dunque tali misure corrispondono chiaramente alla nozione di ugianza sostanziale (diverso trattamento a seconda delle diverse esigenze) che è il fondamento del "welfare state". Se i vantaggi sociali sono definiti, come in precedenza ha fatto la corte, diritti del "welfare state", non si vede perché i diritti delle minoranze linguistiche dovrebbero esserne esclusi. Si esce naturalmente dalla sfera economica, ma non c'è niente di illegittimo in questo. L'idea che questioni economiche e non-economiche possano essere separate in modo netto e che il diritto della Comunità europee debba essere limitato alle prime è stata abbandonata da lungo tempo. La distinzione tra le questioni economiche e le altre è decisamente troppo vaga per dare un chiaro criterio di definizioni dello scopo proprio dell'attività delle Comunità.*»

38. Com diu Macià Alavedra, a la revista *Cataluña Económica*, núm. 299, any xxvi, dc 20 de abril, 20 de maig de 1988, p. 10: «*Destaca finalmente, como otro eje de*

Cal, això no obstant, no deixar de banda que la nostra integració es realitza mitjançant una capacitat política compartida amb el govern central de l'Estat. Aquesta situació de competències compartides en molts aspectes relacionats amb el món comercial pot suposar sovint un obstacle per fer arribar a Brusselles el missatge més convenient per a Catalunya. Però tenir dos centres de diàleg i decisió —Brusselles i Madrid— és molt més convenient que tenir-ne un de sol, malgrat les evidents dificultats d'actuació per delimitacions competencials que també s'originen mercès a les complexes situacions que es produeixen a tres bandes.

I un altre aspecte a considerar és el moment en què entrem a la Comunitat. Un moment de problemes interns importants i de canvis derivats de la situació transitòria i d'adaptació simultània de l'Estat espanyol i de Catalunya. I també hem entrat a l'Europa comunitària quan aquesta es planteja una tasca tan complexa com la derivada de l'acceleració cap al mercat únic europeu de 1992, cap a l'Acta Única Europea.³⁹

2. Algunes dades econòmiques

Què ha suposat, per al comerç català i espanyol, la pertinença a la CEE? Examinem-ho.

Creixement: El comerç català ha crescut a un ritme superior a l'espanyol. El seu pes dins del comerç espanyol ha anat creixent fins a assolir un 23 % de les exportacions i un 29 % de les importacions.

incidencia, la atracción de inversiones industriales extranjeras. La condición de miembros de la CEE —o la perspectiva de serlo para las inversiones importantes de los años 1985, 1984 y anteriores— ha sido un factor decisivo para que muchas empresas alemanas, francesas, británicas, se instalaran aquí en unos casos pensando en una plataforma para el Mercado Europeo; en otros, en la implantación en el mercado español. Catalunya ha sido, en este contexto, un emplazamiento privilegiado como área receptora gracias a la riqueza del tejido industrial del país y a su excelente ubicación y comunicación con el resto de Europa.»

39. A. MASSOT a «Problemas y perspectivas institucionales de la realización del mercado interior agroalimentario para 1992», *Revista de Instituciones Europeas*, 1988, pàgina 425, ens parla de les insuficiències de l'Acta Única Europea i la qualifica de model d'ambigüitat a diferents nivells. I més endavant, p. 426, ens diu: «Es obvio que la realización de un verdadero mercado interior, agroalimentario o no, ha de venir acompañado de la consolidación de un auténtico espacio económico y social con un reforzamiento del sistema monetario europeo, una mayor convergencia de las políticas económicas de los Estados miembros, una potenciación de la política comercial común, un mayor desarrollo de la legislación social y el fomento de la investigación y el desarrollo tecnológico a nivel europeo, extremos todos ellos reconocidos formalmente en el Acta Única, pero sin encontrar compromiso alguno que los concrete.»

La dinamització econòmica de Catalunya ha fet créixer el PIB en el període 1986-1988 a una mitjana anual del 4,8 %, superior a la mitjana espanyola. Aquests ritmes de creixement són superiors al de la Comunitat i al de la mitjana de la OCDE.

Comerç amb la Comunitat: Els intercanvis catalans amb la comunitat s'han concentrat en un alt percentatge: al voltant del 60 % dels intercanvis totals efectuats.

Balança comercial amb el Mercat Comú: Dolenta en els dos primers anys de pertinença, ja que el dèficit de Catalunya, de ser de 77.000 milions de pesetes el 1985, va passar a 417.000 milions el 1987. Motivacions: és un fenomen transitori degut al procés d'integració d'un país dins d'una zona econòmica poderosa ja consolidada que fa que aquesta s'aprofiti d'aquell.⁴⁰

El 1988 ja es deixaven notar clars símptomes de recuperació.⁴¹

Inversions estrangeres: Gran mobilització de capitals cap a la Península ibèrica associada a la integració a la CEE i a l'assentament de la democràcia. Fenomen important per a Catalunya. Any 1987: 238.000 milions d'inversió estrangera directa, que representa un increment del 250 % en relació al 1986, i un terç del total espanyol. Un 70 % d'aquesta inversió a Catalunya prové de la Comunitat.⁴²

40. Com diu Joaquim Molins, Conseller de Comerç, Consum i Turisme en l'article «Impacto del ingreso en la CEE en relación con las competencias del Departamento de Comercio, Consumo y Turismo de la Generalitat de Catalunya» a *Cataluña Económica*, 299, xxvi, 20 de abril-20 de maig de 1988, pp. 22-23, les causes de la deterioració de la balança comercial són, en síntesi: supressió dels drets aranzelarís en el comerç català amb la Comunitat, adequació de l'aranzel espanyol a l'exterior comú (respecte a països tercers), modificació dels règims fiscals i financers existents (implantació de l'IVA), falta d'uns canals adequats a la comercialització i fortalesa de la pesseta respecte a la majoria de les monedes de la OCDE.

41. Segons Joan Clavera, «Aparentemente el acceso español a la CEE, después de dos años de integración efectiva, ha reforzado espectacularmente la tendencia hacia una concentración geográfica muy notable de nuestros flujos comerciales sin cambiar la debilidad estructural de nuestra balanza comercial. Es aún pronto para sacar conclusiones definitivas pero los indicios de que disponemos no permiten pensar en un mecanismo automático de recuperación.» «El comercio exterior español en la perspectiva del mercado interior único» a *Economistas*, Revista del Colegio de Economistas de Madrid, de 1988, p. 5.

42. En aquest aspecte, J. Molins, a «Impacto del ingreso...» a *Cataluña Económica*, núm. 299, pp. 22-23, diu que l'espectacular increment de les inversions estrangeres a Catalunya ha tingut també com a importants motivacions el creixement del PIB, l'existència d'un mercat interior potencialment molt actiu, el nivell de renda elevat que assegura un important consum, els costos salarials inferiors a la mitjana de la OCDE, la liberalització de la reglamentació sobre el comerç exterior, la situació

3. Actuació des de Catalunya

Totes aquestes dades s'han de completar amb una decidida política d'actuació catalana directa a Europa en els camps polític, tècnic i institucional, dins de la política regional europea,⁴³ dins la creixent idea rectora de «l'Europa de les nacions»,⁴⁴ a través de la creació d'institucions estretament relacionades amb el comerç i amb Europa, com el Patronat català pro Europa,⁴⁵ el COPCA⁴⁶ o el SAPEX, Servei d'Assessorament i Promoció de l'Exportació.⁴⁷

geogràfica privilegiada (com ja havíem comentat anteriorment), una mà d'obra altament qualificada i una dinamització progressiva del sistema financer.

43. Tant a nivell institucional, amb la participació destacada de Catalunya a l'Assemblea de les Regions d'Europa (ARE) —de la qual és vice-president el President de la Generalitat de Catalunya—, que defensa que són precisament les regions les més indicades per assessorar la Comunitat a l'hora de decidir on han d'anar els fons estructurals per al desenvolupament regional, com amb el més tècnic Consell Consultiu Local i Regional, o amb la creació del Fons Europeu de Desenvolupament regional (FEDER). El FEDER és l'instrument bàsic de la política regional comunitària. Va ser creat el 1975 i quantitativament és el fons més important. Catalunya s'ha beneficiat per primer cop de recursos econòmics procedents del FEDER el 1988.

44. Al diari «Avui» de 2 de juny de 1989, llegim una informació que diu el següent: «Benegas creu que l'Europa de les regions és una utopia. — València. El secretari d'organització del PSOE, Txiqui Benegas, va considerar abir "una utopia" l'Europa de les regions propugnada pels partits nacionalistes, i va afegir que «unes relacions directes de cada regió amb la Comunitat farien inviable la unitat europea», pàgina 12. Aquestes declaracions, i d'altres de similars —vegeu la premsa d'aquestes dates—, s'emmarquen dins de la campanya electoral per al Parlament Europeu. Com veiem, el govern central no té una visió massa actualitzada de la situació del tema a Europa.

45. El Patronat Català pro Europa, entitat pluriinstitucional composta per la Generalitat de Catalunya, les Caixes d'Estalvis i les tres Universitats catalanes, la Cambra de Comerç de Barcelona, el IESE i l'ESADE (Decret 237/1982, de 20 de juliol de 1982, DOGC núm. 294, de 13 de agost de 1982), ha posat en marxa el «SERVEI Europa-93» i el seu objectiu principal és informar els diferents sectors econòmics, professionals i socials amb seu a Catalunya, sobre els efectes reals que es derivaran de la realització del Mercat Únic, alguns dels quals ja han començat a produir-se, així com la necessitat d'adoptar estratègies adequades per afrontar-les amb èxit. El Patronat té delegació a Bruselles.

46. El COPCA, o Consorci de Promoció Comercial de Catalunya, creat el 1987 (Decret 236/1987, de 13 de juliol, DOGC núm. 869, de 27 de juliol de 1987), és l'instrument bàsic de l'Administració catalana per a la promoció de l'activitat exportadora de les empreses del país. Els seus objectius bàsics, a més a més de realitzar actuacions de promoció comercial en els mercats exteriors, són la formació de personal qualificat per a tals funcions i assessorar, informar i sensibilitzar les empreses per tal d'incentivar la seva activitat exportadora.

47. El SAPEX, nascut dins del programa d'impulsar actuacions de promoció i fo-

Cal precisar que la Generalitat de Catalunya no té competència plena en la matèria de política de comerç exterior, però l'activitat comercial catalana constitueix més del 25 % del total del volum d'importació i exportació. Si es té en compte que Catalunya només representa un 17 % de la superfície de l'Estat, la seva importància proporcional queda encara més ben definida.

La Constitució espanyola de 1978 diu, en parlar de la repartició de competències en el tema del comerç al seu articulat:

Art. 148. «1. Las Comunidades Autónomas podrán asumir competencias en las siguientes materias:
sustantivo de las Comunidades Autónomas.

13.^a El fomento del desarrollo económico de la Comunidad Autónoma dentro de los objetivos marcados por la política económica nacional.»

Art. 149. «1. El Estado tiene competencia exclusiva sobre las siguientes materias:

6.^a Legislación mercantil (...), sin perjuicio de las necesarias especialidades que en este orden se deriven de las particularidades del derecho
»10.^a Régimen aduanero y arancelario; comercio exterior.

»3. Las materias no atribuidas expresamente al Estado por esta Constitución podrán corresponder a las Comunidades Autónomas, en virtud de sus respectivos estatutos. La competencia sobre las materias que no se hayan asumido por los Estatutos de Autonomía corresponderá al Estado, cuyas normas prevalecerán, en caso de conflicto, sobre las de las Comunidades Autónomas en todo lo que no esté atribuido a la exclusiva competencia de éstas. El derecho estatal será, en todo caso, supletorio del derecho de las Comunidades Autónomas.»

Com veiem, el marc que queda establert no és massa ampli per a les competències autonòmiques, ja que s'ha d'actuar dins de l'àmbit fixat. De tota manera, el precepte de l'art. 148 permet actuar en aquest sentit, i l'Estatut d'Autonomia de Catalunya així ho ha entès.

Art. 12. «1. D'acord amb les bases i l'ordenació de l'activitat econòmica general i la política monetària de l'Estat, correspon a la Generalitat, en els termes d'allò que disposen els arts. 38, 131 i els números 11 i 13 de l'apartat I de l'art. 149 de la Constitució, la competència exclusiva de les matèries següents:

ment de l'exportació, dintre dels límits competencials de la legislació vigent, va ser creat pel Decret 212/1983, d'1 de juny, després que, el 1980, es creés la Direcció Comercial de Promoció Comercial. Per últim va néixer el COPCA (vegeu nota anterior) com a culminació d'aquest procés, per intentar coordinar totes aquestes actuacions.

- »1) Planificació de l'activitat econòmica a Catalunya.
- »2) Indústria, sens perjudici d'allò que determinin les normes de l'Estat per raons de seguretat, sanitàries o d'interès militar, i les normes relacionades amb les indústries que estiguin sotmeses a la legislació de mines, hidrocarburs i energia nuclear. Queda reservada a la competència exclusiva de l'Estat l'autorització per transferència de tecnologia estrangera.
- »3) El desenvolupament i l'execució a Catalunya dels plans establerts per l'Estat per a la reestructuració de sectors industrials.
- »4) Agricultura i ramaderia.
- »5) Comerç interior, defensa del consumidor i de l'usuari, sens perjudici de la política general de preus i de la legislació sobre la defensa de la competència. Denominacions d'origen en col·laboració amb l'Estat.
- »6) Institucions de crèdit corporatiu, públic i territorial i caixes d'estalvi.
- »7) Sector públic econòmic de la Generalitat, en tot allò que no sigui tractat en altres normes d'aquest Estatut.

»2. La Generalitat participarà, igualment, en la gestió del sector públic econòmic estatal, en els casos i activitats que correspongui.»

Veiem com la regulació estatutària de l'art. 12 amplia considerablement l'àmbit d'actuació de la Comunitat autònoma catalana. Un marc jurídic que permet una considerable llibertat de moviments i que és correcte i legal, que fins i tot té rang constitucional. Malgrat això, la postura mantinguda des de l'Administració central és restrictiva per a les possibilitats competencials autonòmiques en el món comercial. Un dels cavalls de batalla és el tema de la unitat de mercat, que analitzarem breument més endavant.

4. *La Comunitat i els productes agroalimentaris*

Com que aquest treball tracta de l'etiquetatge en català, examinarem ara, dins de l'estudi econòmic de l'entrada a la Comunitat europea, quin és el règim d'aquells productes que són etiquetats i que, en un tant per cent elevat, travessen les nostres fronteres cap a d'altres països de la CEE. M'estic referint als productes agroalimentaris, que corresponen als primers 24 capítols de l'aranzel.

L'aplicació dels mecanismes de transició previstos per l'Acta d'Adhesió en aquest sector comporta repercussions importants i no des d'un punt de vista positiu. Una situació que, teòricament, havia d'ésser bona, de moment està donant uns resultats preocupants. Examinant alguns casos en concret comprovarem que és així:

— El sector fruiter. Ha estat tractat com un país tercer per la Comunitat, amb un període transitori atípic de 10 anys.

— Els vins. No s'han produït gaires avantatges, donat que ja existia una pràctica de regulacions de campanya, de preus garantits, d'excedents, mesures adoptades per Espanya el desembre de 1984, a la Cimera de Dublín. O en el tema de la supressió definitiva del mecanisme compensatori concedit pel Tribunal de Justícia per als vins amb denominació d'origen de Catalunya.⁴⁸

— El cava. Hi ha fortes pressions dels competidors europeus per problemes d'homologació i etiquetatge i es troben solucions inicialment satisfactòries.

48. Denominacions d'origen. Referent a aquest tema es podria realitzar un extens treball monogràfic que deixem per a una altra ocasió. De totes maneres, algunes reflexions al respecte. De l'article de Pedro de Miguel García «La competencia del Estado y de las Comunidades Autónomas en materia de denominaciones de origen» a *Revista de Estudios de la Administración Local y Autonómica*, núm. 231, XLV, juliol-setembre 1986, cal citar un fragment força interessant per al tema de fons d'aquest treball. Així, llegim a la p. 413: «(...) importa destacar que en el concepto legal quedan claramente recogidos los dos elementos constitutivos de la denominación de origen (...); la relación directa del producto con el lugar de donde procede y la existencia en aquél de caracteres específicos debidos a factores naturales o humanos propios del lugar de procedencia, con lo que la institución cumple cabalmente su finalidad esencial de garantizar al mismo tiempo el origen y la calidad del producto.»

A partir d'aquest raonament, ¿no és lògic que les indicacions d'un producte amb denominació d'origen —en aquest cas— exposin la seva pròpia configuració amb la llengua d'allà d'on obté la seva identitat i idiosincràsia? No està inclòs això en «caracteres específicos debidos a factores naturales o humanos propios del lugar de procedencia»?

Seria desitjable que la normativa del Departament de Consum, Comerç i Turisme de la Generalitat per la qual s'estableix la concessió de denominació d'origen o de producte de qualitat, contemplés un apartat on es defensés la utilització de la llengua pròpia de Catalunya en l'etiquetatge dels productes. Per exemple, en el Decret 362/1986, de 18 de desembre, sobre productes alimentaris de qualitat (DOG 791, de 16 de gener de 1987) o a l'Ordre de 19 de febrer de 1986, sobre ajuts per a campanyes de promoció de productes agraris de qualitat (DOG 672, de 14 de febrer) seguint la línia endegada pel Decret 1557/1983.

De tota manera, cal recordar aquí que l'art. 12.1 5) de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya diu, en delimitar les competències exclusives, que ho serà entre d'altres: «(...) Denominacions d'origen en col·laboració amb l'Estat.» No és una exclusivitat totalment deslligada de la tutela estatal. ¿Inclou aquest proteccionisme a la llengua?

Les més recents regulacions semblen reforçar la presència del català. Vegeu, per exemple, l'Ordre de 14 de juliol de 1987, referent a la denominació genèrica de qualitat Pollastre i Capó del Prat (DOGC núm. 874, de 7 de agost de 1987), art. 26, on assenyalava com a obligatòries expressions redactades en català, o la molt recent Ordre de 29 de setembre de 1989 (DOGC núm. 1202, de 4 d'octubre de 1989) de modifi-

— Oli d'oliva. Període transitori també particularment llarg, 10 anys.

— Llet. L'adhesió a la CEE planteja un canvi substancial en el sector lleter, passa de situació deficitària a excedentària i provoca una greu situació d'incertesa sobre l'aplicació concreta del règim de quotes, de reducció, etc. Aquest sector es perfila com un dels més perjudicats.⁴⁹

Per últim podem afegir que el ritme d'exportació de productes agroalimentaris catalans passa per una fase moderadament expansiva i que això respon a la política comunitària de convertir Espanya en una de les seves principals fonts de subministrament alimentari, fonamentalment en relació a productes vegetals.⁵⁰

5. Algunes reflexions sobre economia i etiquetatge

De totes aquestes dades podem extreure que el comerç català vers la CEE és força important i obtenim així una nova perspectiva per tractar el tema de l'etiquetatge dels nostres productes.

Les etiquetes responen a un producte que s'ha de comercialitzar, vendre, que ha de procurar un benefici monetari, que mou dades econòmiques tant a nivell macro com microeconòmic. Ens interessava, per tant, copsar quin podia ser l'abast del tema en relació al volum del nostre comerç amb la Comunitat. Cal constatar que aquesta adhesió a la Comunitat ara comença a funcionar, però que cal reforçar el nostre teixit productiu, fomentar les marques catalanes, millorar infraestructures i investigació, vehi-

cació de l'Ordre de 19 de novembre de 1985, que aprovava el reglament de la denominació d'origen Conca de Barberà, art. 2.2, també amb terminologia directament expressada en català que ha de figurar a les etiquetes. No s'entra directament en el tema de redacció de les etiquetes de les denominacions d'origen però sí que les expressions que hi han de figurar són redactades en català.

49. L'adequació a la normativa comunitària de les normes generals de qualitat de les llets espanyoles (condensada, esterilitzada, concentrada, en pols, evaporada, UHT i pasteuritzada) s'ha produït mitjançant l'Ordre d'11 de febrer de 1987 (BOE núm. 44, de 20 de febrer), segons les Directrius del Consell 76/118/CEE i 83/635/CEE i el Reglament CEE/1411/1971.

50. Cal destacar el mercat de les verdures fresques, que funciona molt bé des de fa 50 anys i que es pot considerar que ha arribat a la seva cota màxima de desenvolupament. Segons E. Nomen, President de l'Associació d'Indústries de l'alimentació i begudes de Catalunya, les exportacions de llegums, verdures i fruites van experimentar un creixement d'un milió de tones el 1986 respecte a l'any anterior, i es preveia que en el 1987 es repetiria el mateix increment. *Cataluña Económica*, núm. 295, xxv, desembre de 1987, p. 97.

cular la demanda dels nostres productes d'una manera atractiva. En definitiva, millorar l'oferta per obtenir més demanda.

S'ha de fomentar aquesta oferta, i una de les millors opcions és mitjançant la qualitat d'allò que és propi. El més lògic és que qui compri a la RFA, per exemple, una capsa de maduixes del Maresme o un cava de Sant Sadurní i ho trobi bo, sàpiga per l'etiqueta les seves característiques, sí, però també el seu lloc de procedència, Catalunya, i que sigui la seva expressió en la llengua pròpia d'aquesta nació. No es pot al·legar dificultat de comprensió pel fet de ser escrit en català, ja que a un alemany tanta dificultat li comportarà el català com el castellà, si no és que conegui alguna de les dues llengües.⁵¹

L'obstacle que resta per superar no és ni l'obertura de nous mercats, ni l'ànim decididament europeïsta de Catalunya. Manca una obertura de conceptes des de l'Administració central de l'Estat espanyol. A les Institucions comunitàries no hi ha cap dificultat a permetre l'etiquetatge en llengües pròpies del lloc d'origen i diferents de les del lloc de destinació. L'Estat espanyol ho impedeix fins i tot a nivell interior.

Que a Europa el règim és més respectuós amb el lloc d'origen i amb no gravar amb traduccions els productes exportats o els seu importadors, ho demostra el Reglament CEE/3485/1987, de 17 de novembre (DOCE-L 330, de 21 de novembre de 1987) de modificació del Reglament CEE/355/1979, sobre normes generals per a la designació i presentació dels vins i mostos del raïm.⁵²

Aquest Reglament diu en el seu articulat que es podrà redactar l'etiquetatge en cadascuna de les llengües oficials de la CEE o oficials en els Estats membres, o fins i tot no oficials però utilitzades normalment en el país de què es tracti o en part del seu territori.⁵³

Ja en el seu Preàmbul delimita unes normes bàsiques que exposen la situació en què s'ha de desenvolupar el comerç entre els països euro-

51. La probabilitat de coneixença del català no és impensable donat que a diverses Universitats alemanyes hi ha càtedres que l'ensenyen, així com la cultura, situació, etcètera, de Catalunya.

52. Vegeu també el Reglament (CEE) 1576/1989 del Consell de 29 de maig de 1989 pel qual s'estableixen les normes generals relatives a la definició, resignació i presentació de les begudes espirituoses. (DOCE L, 160, de 12 de juny de 1989), que no canvia res de la regulació establerta a nivell comunitari en relació a l'etiquetatge, introduint algunes modificacions específiques en aquest sector. (Arts. 7 i 10.)

53. Art. 3, apartat 6è.: Les indicacions es faran en una o diverses llengües oficials de la Comunitat de tal forma que el consumidor pugui comprendre-les fàcilment: paràgraf 2n. a): Deixa que algunes indicacions es facin en una llengua oficial de l'Estat membre d'origen; d) S'estableix que els Estats membres podran permetre que determinades indicacions es facin, a més a més, en una llengua no oficial de la Comunitat, quan la seva utilització sigui tradicional i d'ús corrent en l'Estat membre de què es tracti o en alguna part del seu territori.

peus, evitant càrregues excessives i obligacions massa gravoses en relació a la llengua de redacció de la informació obligatòria que ha de figurar a les etiquetes d'aquests productes. Per això, exposa que es considera important que la designació del vins i mostos pugui ser feta en cadascuna de les llengües oficials de la Comunitat⁵⁴ per garantir el respecte al principi de la lliure circulació de mercaderies per tot el territori d'aquesta, alhora que recalca la necessitat que les indicacions obligatòries es facin de tal manera que el consumidor final pugui entendre-les, fins i tot si apareixen en una llengua que no és l'oficial del seu país.

Aquesta regulació és totalment coherent amb els objectius buscats: foment d'una de les llibertats bàsiques del Mercat Comú, la lliure circulació de mercaderies —vi i most en aquest cas— i respecte per a les llengües en què es vehiculi la informació sobre el producte mentre quedi assegurada la recepció del missatge pel seu consumidor final.

La possibilitat de redacció de les etiquetes és molt flexible, ja que es pot fer —certament graduant el tipus d'informació a expressar— de tres maneres diferents:

- En una o diverses llengües oficials de la Comunitat.
- En una llengua oficial als Estats membres.
- En una llengua no oficial de la Comunitat, però d'ús tradicional en un Estat en concret.

La segona forma és justament la categoria que té el català a l'Estat espanyol, la de llengua oficial. I la tercera és també la consideració actual del català de cara a la CEE, ja que no és encara oficial a nivell europeu i se li retallen contínuament les possibilitats de ser-ho del tot a nivell intern.

La regulació comunitària que comentem ha intentat contemplar, amb el teló de fons de la creixent revitalització de les llengües regionals i minoritàries, la multiplicitat de situacions dels diferents Estats que es reuneixen sota el marc de la Comunitat. Aquest Reglament és un intent de respectar la diversitat de llengües europees i els dos principis bàsics de lliure circulació de mercaderies i de protecció dels consumidors i usuaris. Com totes les solucions de compromís entre diversos components, deixa moltes portes obertes a la voluntat dels propis Estats membres, i, en el nostre cas, l'Estat espanyol, que amb la seva incorporació al Mercat Comú queda lligat per aquestes normes, no mostra una voluntat massa favorable a permetre la redacció en d'altres idiomes oficials (la redacció del Reglament no és,

54. El cas del grec és especial, ja que el propi Reglament 3485/1987/CEE parla de les evidents dificultats de comprensió de les indicacions en llengua grega en no estar escrites amb caràcters llatins. Per aquest motiu autoritza la repetició de les dades en una o diverses llengües de la Comunitat.

però, de possibilitat, ja que diu: «Se hará en una lengua oficial del Estado miembro de origen») i menys en llengües no oficials (en aquest cas sí que és una total decisió de l'Estat en qüestió i ha de ser conjuntament amb una llengua oficial: «Los Estados miembros *podrán permitir* que (...) se hagan, *además*, en una lengua que no sea oficial de la Comunidad...»).

En definitiva, aquest exemple en el món del vi i el most de raïm ens mostra que a la Comunitat s'intenta afavorir el comerç amb redaccions en diferents llengües si s'assegura la bona vehiculació del missatge per als seus consumidors finals.

L'Ordre d'11 de desembre de 1986 (BOE 302, de 18 de desembre) per la qual s'estableixen normes complementàries als Reglaments CEE/355/1979, 997/1981 i 3309/1981 en matèria de designació i presentació de productes vitivinícoles, diu que se segueix la normativa comunitària, però, sense perjudici de la normativa espanyola, en concret l'art. 112 del Decret 835/1972 de 23 de març, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei 25/1970 «Estatuto de la Viña, del Vino y de los Alcoholes» diu, en la mateixa Ordre d'11 de desembre de 1986: «Mantiene plenamente su vigencia, al establecer unas obligaciones permitidas por la normativa comunitaria.»

Aquesta normativa espanyola és de 1972; per tant, anterior a la Constitució, anterior al reconeixement de les llengües de les Comunitats autònomes com a llengües oficials, i anterior a l'aparició de les normatives autonòmiques en matèria lingüística. Aquest art. 112, que tracta de l'etiquetatge, es refereix a les indicacions que ha de portar i tan sols parla de l'idioma de redacció quan preveu una expressió total o parcial en idioma estranger de productes elaborats a Espanya i destinats a la venda en el mercat interior; en aquest cas, s'haurà de posar «Elaborado en España». No reflecteix per a res el respecte a les diferents llengües oficials de l'Estat. Com veiem, la normativa és totalment anacrònica i confusa. I continua vigent. Es permet fer productes vitivinícoles a Espanya, destinats al mercat interior, i redactar les seves etiquetes en un idioma estranger, però no en un idioma del propi Estat. No calen més comentaris.

I si a nivell intern aquest «Estatuto de la Viña, Vino y Alcoholes» de 1972 és de dubtosa constitucionalitat, la suposada adequació a la normativa comunitària d'aquest s'ha anat realitzant en aspectes puntuals, però no en el tema lingüístic referent a la redacció de l'etiquetatge, amb la qual cosa la regulació espanyola s'aparta per complet de la normativa comunitària que acabem de comentar. Una recent adequació és la realitzada pel Reial Decret 799/1989, de 30 de juny (BOE núm. 159, de 5 de juliol de 1989) que modifica l'art. 107 de l'«Estatuto», referent als Registres d'entrades i sortides de productes derivats del raïm, però que no afecta per a res el tema de la redacció de l'etiquetatge d'aquests productes. Per tant, la redacció d'aquesta regulació espanyola s'aparta del marc constitucional a

nivell intern i de les regulacions institucionals de la Comunitat a nivell europeu.

Deixant ja el cas en concret que examinàvem referent als productes derivats del raïm, fem algunes precisions finals. Recordem que de cara al mercat europeu no ha d'existir cap dificultat per exportar els productes catalans etiquetats en català. Alguns productors ja ho fan. Mentre les dades de les etiquetes siguin correctes i en un idioma intel·ligible, com diu l'art. 14 de la Directiva 79/112/CEE, de 18 de desembre de 1978 (DOCE-L, de 8 de febrer de 1979) o quedi assegurada la informació per altres mitjans, no es pot prohibir que l'idioma sigui el català. No hi ha una dificultat idiomàtica més greu que la que podria produir-se per al castellà, francès o italià, llengües que, com el català, deriven d'un mateix tronc comú, el llatí.⁵⁵

La decisió pertoca, en última instància, a una política decidida d'ajuts per a la normalització des de les institucions competents, a una adequació a la realitat normativa per part de l'Administració central i l'activitat sense por de pèrdues econòmiques dels productors i comerciants catalans.

55. Són les llengües romàniques. Com explica J.-M. Paquette a «L'esdevenidor de les polítiques lingüístiques al món» a *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6, vol. 3, desembre de 1986, p. 172: «(...) l'únic grup lingüístic, sens dubte el més recent, que ha pogut ésser "sorprès" en el seu naixement i seguit a través del seu desenvolupament en la història és el grup de llengües anomenades "romàniques", de les quals certes branques també han desaparegut o són a punt de desaparèixer.»

És interessant recordar que llengües romàniques minoritàries a França —entre elles el català— van ser reiteradament prohibides a favor del centralisme francòfon. Darreament, l'any 1985, s'ha creat el Consell de les llengües de França, l'actuació del qual s'ha quedat en política de bones intencions en la pràctica. Podeu examinar també la *Proposition de Loi sur la promotion des langues et cultures de France* (*Diari de l'Assemblea Nacional*, núm. 2157, Reg. Presidència Assemblea de 17 de maig de 1984), amb una interessant exposició de motius.

En parlar J.-M. Paquette de llengües gairebé perdudes es podia referir a l'Occità que és, avui en dia, una llengua de difícil recuperació pel seu estat de decadència i de real sub-utilització. En realitat, la part de l'Occità més protegida avui és l'aranès, dialecte del gascò, parla occitana, en virtut de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Com reflecteix l'art. 3.4 de l'Estatut d'Autonomia: «La parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció.» I així es recull a diferents regulacions, com la Resolució de 31 de gener de 1986 per la qual es complementen les Resolucions de 25 de gener i 28 de novembre de 1983, sobre normes per a la senyalització dels terrenys sotmesos a règim especial de caça, pesca continental, terrenys amb tòfones, camins ramaders i espais naturals (DOG núm. 672, de 14 d'abril de 1986) que en el seu art. 3.2 diu: «A la Vall d'Aran la forma aranesa serà forma preferent. Els símbols seran els mateixos que per a la forma catalana.» La recent Ordre de 18 de setembre de 1989 intenta una acció de recuperació de la tradició oral aranesa en establir un concurs públic per a la concessió d'una borsa de treball per a l'aplec de textos orals en aranès provinents de fonts populars.

Etiquetar en català no va en contra dels interessos dels productors, ni a nivell intern ni a nivell extern, des d'un punt de vista estrictament econòmic.⁵⁶ S'ha de comprar el producte per la seva qualitat, i no pas per la llengua del seu productor.⁵⁷ Si per a la venda a l'estranger és ja norma habitual, en molts productes, afegir una etiqueta adhesiva en la llengua del país de destinació sobre l'etiqueta original, i els motius són econòmics, captar un nombre més gran de consumidors per la facilitat de rebre la informació en la llengua pròpia, ¿per què no etiquetar originàriament en català, si per al mercat exterior es fa servir aquesta tècnica de l'enganxina?

I si ens fixem en la llengua, la seva comprensió podria tenir més dificultats, teòricament, a nivell extern; i a l'hora de la veritat no és així, sinó que el comerç dins el mercat interior és el que troba més reticències. No es tracta d'una qüestió de dificultat de comprensió, com argumenta sovint l'Administració central de l'Estat. Es tracta d'un important impediment socio-polític: tants anys de monolingüisme no són fàcils de superar

56. Hi ha productors catalans, malgrat tot, que pensen que sí que és així. En la denominada «guerra de l'etiqueta», quan es van posar sancions als productors que etiquetaven en català, com a Ratafia Russet o el Recuit de Rupjà, per la Subdirecció General de Defensa contra el Fraude, del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, diversos articles periodístics es feien ressò de la problemàtica i copsaven l'opinió dels implicats. Així, en un article de *El País*, de 10 de febrer de 1984, Jaume Casademont, president de la Federació catalana d'indústries càrniques, deia, per explicar les raons que majoritàriament s'etiquetés en castellà a Catalunya, que: «Es más barato etiquetar todas las etiquetas iguales ya que el número de tirajes, uno en catalán y otro en castellano, aumenta su precio» i que «normalmente, la implantación de la etiqueta en el producto se efectúa de forma mecanizada; sería poco práctico y antieconómico tener que interrumpir la producción para cambiar las etiquetas.» Aquests tipus d'explicacions continuen essent mantingudes per molts productors catalans. La veritable raó és considerar que el seu mercat és més important si s'adrecen als consumidors en castellà i no pels costos de l'etiquetatge doblat, ja que aquest —o mitjançant el sistema d'etiquetes adhesives— és efectivament realitzat en molts casos. Si per evitar problemes de mecanització i de cost, és millor fer-ho en un sol idioma, per què no en català, l'idioma propi de Catalunya? Aquest argument no és tan estrany en les produccions d'altres Estats on la llengua pròpia és acceptada arreu del món i àdhuc sense entrebancs. Pensem, si més no, en «l'eau de toilette», per posar un exemple. Per què no pot ser igual per a les «Anxoves de l'Escala», com efectivament s'està fent ja i amb molt d'èxit? (La denominació genèrica de Qualitat «Anxoves de l'Escala», creada per Ordre de 5 de maig de 1985, va ser modificada per l'Ordre de 31 de juliol de 1987 [DOGC, núm. 878, de 19 de agost de 1987] i passà a denominar-se «Anxova de l'Escala».)

57. Com llegim a l'article «Verí d'idioma», signat pel Doctor Scòpius, a «Avui» de 9 de febrer de 1984: «(...) ho trobo una certa garantia que hi hagi una etiqueta que m'acrediti la procedència de l'article, perquè trobo que cadascú és especialista en les seves coses i em malfio d'imitacions. Per altra banda, trobo que fa goma consumir productes genuïns i amb el toc d'exotisme de la marca d'origen en llengua forastera.»

per habitud i per manca real de voluntad política de reconeixement de l'Estat de les Autonomies amb llengües pròpies diferents del castellà. Cal doncs, una nova orientació, més ajustada a la realitat multilingüe de l'Estat espanyol, tant des de les Institucions com des del ciutadà, tant del castellanoparlant com del qui té el català com a llengua pròpia.

V. UNITAT DE MERCAT I JOCS COMPETENCIALS

Un tema molt relacionat amb el món que engloba l'etiquetatge i que ja s'ha mencionat en aquest treball alguna vegada, és la unitat de mercat i el sistema de competències que això representa. Aquest tema mereix un capítol a part per la seva importància.

El principi de la unitat de mercat no l'enuncia expressament la Constitució, però sí que el sanciona en diversos punts del seu articulat, la qual cosa ha permès al TC fonamentar-ne el principi.⁵⁸ La unitat de mercat, doncs, bàsicament derivada de l'art. 2 CE i continguda a l'art. 139 CE, implica l'existència d'un ordre econòmic estatal que té com a suports bàsics: 1) La llibertat de circulació sense traves per tot el territori estatal de béns, capitals, serveis i mà d'obra i 2) La igualtat de les condicions bàsiques d'exercici de l'activitat econòmica.

Aquesta unitat no significa uniformitat, sinó diversitat de règims jurídics com a conseqüència de ser un Estat amb autonomies polítiques. Així ho ha reconegut el TC en la seva Sentència 88/1986, d'1 de juliol. (Recurs d'inconstitucionalitat. Protecció dels consumidors, defensa de la competència i legislació mercantil.) El Tribunal Constitucional diu:

«La compatibilidad entre la unidad económica de la nación y la diversidad jurídica que deriva de la autonomía ha de basarse, pues, en un equilibrio entre ambos principios, equilibrio que, al menos, y en lo que aquí interesa, admite una pluralidad y diversidad de intervenciones de los poderes públicos en el ámbito económico, siempre que reúnan las características de que la regulación autonómica se lleve a cabo dentro del ámbito de la competencia de la comunidad: que esa regulación, en cuanto introductora de un régimen diverso del o de los existentes en el resto de la nación, resulte proporcionada al objeto legítimo que se persigue, de manera que las diferencias y peculiaridades en ella previstas resulten adecuadas y justificadas por su fin; y por último, que quede en todo caso a salvo la igualdad básica de todos los españoles.»

Sembla quedar molt clar aquest principi d'equilibri. Però trobem interpretacions molt més restrictives, com la que fa V. Santos en l'obra collec-

58. Arts. 2, 14, 51 131, 138, 139, 148.1.7 i 13, i 149.1.13.

tiva *El desarrollo de la CE de 1978*. Així, aquest autor diu que: «*La Constitución vigente, sin ahogar la esfera de decisión propia de las Comunidades autónomas, da lugar a una centralización en las decisiones económicas generales y permite hablar también de un principio de unidad de mercado proyectándose sobre todo el territorio español. Para reforzar este principio de unidad de mercado —como de la unidad económica en general— juegan prioritariamente el concepto del interés general o nacional, es decir, de toda la comunidad española, frente al concepto del interés particular de cada Comunidad Autónoma, como instrumentos delimitadores de la distribución de competencias y funciones entre una instancia y la otra: la estatal y la comunitaria o regional*» (pp. 388-389). I encara afegeix: «*Recuérdese, en efecto, y para una mayor concreción, que según el artículo 139 "todos los españoles tienen los mismos derechos y obligaciones en cualquier lugar del territorio del Estado" y que "ninguna autoridad podrá adoptar medidas que directa o indirectamente obstaculicen la libertad de circulación y establecimiento de las personas y la libre circulación de bienes en todo el territorio español"*» (p. 390).

Aquesta darrera argumentació, amb base constitucional, ¿no pot tenir una interpretació contrària? Jo crec que sí.

L'obligació de no obstaculitzar la lliure circulació de béns en tot el territori es refereix també als que provenen de les Comunitats Autònomes, i que porten les etiquetes seguint les directrius de la normativa autonòmica, en el nostre cas el Decret 389/1983, que permet la redacció d'aquestes en català. ¿No seria discriminador prohibir la seva circulació per tot el territori nacional? Pensem que si a nivell comunitari és possible aquest moviment de productes en els diferents idiomes propis dels Estats membres, ¿per què no pot ser possible això mateix a un nivell inferior com és el de la circulació lliure pel propi Estat, a nivell de comerç intern? Quedi aquí formulada aquesta pregunta.

Afegim a aquest plantejament que no hi ha cap atribució «*expressis verbis*» en l'art. 149 de la CEE de competència exclusiva de l'Estat sobre la protecció o concreció de la unitat de mercat. Els articles fets servir com a recolzament d'aquesta tesi de poder monolític estatal centralitzat poden ser, fàcilment, utilitzats per obtenir la tesi totalment contrària.

El que havia de ser un «*orden económico y social justo*»,⁵⁹ s'ha fet servir en moltes ocasions per enfortir a tota costa la concentració dels poders econòmics de l'Estat i es limiten així directament les competències de les comunitats autònomes. Es fa una interpretació extensiva i excessiva del principi de la unitat de mercat.⁶⁰

I que passa ara amb la unitat també a nivell comunitari? El Mercat

59. Preàmbul de la CE de 1978.

60. Així ho exposa S. Martín-Retortillo Baquer a *Derecho administrativo económico*, I, 1988, p. 120.

Comú europeu no significa uniformitat, sinó col·laboració en el comerç per facilitar-lo, però respectant les individualitats pròpies. A Europa, la idea de cedir sobirania no ha estat fàcil d'assumir pels Estats, però preval l'esperit de cooperació i de facilitar els intercanvis mitjançant una llibertat de circulació. Així passa amb els productes, siguin etiquetats en l'idioma que siguin, on mentre sigui possible obtenir-ne la informació que subministren no hi ha problema per a la seva comercialització.

A l'Estat espanyol no sembla entendre's encara gaire bé aquesta mentalitat. Potser manca maduresa democràtica i tradició de llibertats individuals i socials, sota una base de respecte a les idiosincràsies pròpies.

Si això no s'admet a nivell espanyol, com funcionarà en l'àmbit europeu? La mentalitat autàrquica encara no ha desaparegut del tot de les nostres estructures. Per exemple, E. García de Enterría es preguntava a «Estudio Preliminar» en el llibre col·lectiu *La distribución de las competencias económicas entre el poder central y las autonomías territoriales*:⁶¹

«¿El precio del autonomismo será la fragmentación definitiva del mercado nacional único —creación, por cierto, en su parte más visible, la de la libertad comercial interna y de establecimiento de un arancel externo, de catalanes y de vascos durante el siglo pasado y también sus beneficiarios más directos? La ya no muy floreciente economía española, ¿deberá dividirse en un puñado de microeconomías en pugna recíproca por apropiarse ventajas y desplazar las cargas al vecino? (...) ¿Y cómo se articulan esas tendencias con las oficiales de nuestro Estado a integrarse en un mercado común europeo?»

Aquest plantejament està totalment fora de lloc. Ni es tornarà a una situació com la del segle passat —que tampoc no era tal i com ens la descriu aquest autor—, que no tinguin por des del poder central, ni es tracta de perjudicar ningú, sinó de crear el propi comerç a cada autonomia d'acord amb les competències jurídicament reconegudes a l'efecte. No sembla suposar cap problema per a d'altres Estats europeus amb estructures descentralitzades similars a la nostra i amb un llarg camí democràtic recorregut en aquesta situació.⁶²

Si no es poden posar traves a la lliure circulació dins l'Europa comunitària, ¿com fonamentar-la a l'interior d'un mateix Estat? La Constitució justament ho deixa ben clar en els seus arts. 137 a 139, principis generals de l'organització territorial de l'Estat, en dir que:

Art. 137. «El Estado se organiza territorialmente en municipios, en provincias y en las Comunidades Autónomas que se constituyan. Todas

61. Cita extreta de l'article de V. Santos «Modelo económico y unidad de mercado en la Constitución económica de 1978» a *El desarrollo de la Constitución española de 1978*, 1982, p. 387.

62. És el cas de la República Federal Alemanya i els seus «Länder».

estas entidades gozan de *autonomía* para la *gestión de sus respectivos intereses.*»

Art. 138. «1. El Estado garantiza la realización efectiva del principio de solidaridad consagrado en el art. 2 de la Constitución, velando por el establecimiento de un *equilibrio económico, adecuado y justo entre las diversas partes del territorio español*, y atendiendo en particular a las circunstancias del hecho insular.

»2. *Las diferencias entre los Estatutos de las distintas Comunidades Autónomas no podrán implicar, en ningún caso, privilegios económicos o sociales.*»

Art. 139. «1. *Todos los españoles tienen los mismos derechos y obligaciones en cualquier parte del territorio del Estado.*

»2. *Ninguna autoridad podrá adoptar medidas que directa o indirectamente obstaculicen la libertad de circulación y establecimiento de las personas y la libre circulación de bienes en todo el territorio español.*»

Si analitzem això des d'un punt de vista autonomista i no centralista, ¿no suposaria vulneració dels drets dels catalans impedir que portin a terme els seus drets d'igual manera que la resta de ciutadans de l'Estat? ¿No suposa una obstaculització a la lliure circulació que, pel fet de ser redactades les etiquetes dels seus productes en la seva llengua pròpia i oficial, no puguin circular per la resta del territori?

Hem de tenir en compte que la situació de l'Estat espanyol és difícil d'entendre des d'unes estructures uniformistes. El problema se centra, bàsicament, com diu González Navarro,⁶³ en la repartició de competències a tres bandes: la Comunitat, l'Estat i les Comunitats Autònomes, amb la distorsió de la clàusula del «más valer» de l'art. 149.3 de la Constitució amb la prevalença del Dret Comunitari. Això implicarà que els Estatuts d'Autonomia podran ésser modificats sense intervenció dels poders públics de les Comunitats Autònomes ni dels ciutadans d'aquestes (vía referèndum) mitjançant un tractat internacional —el d'adhesió— en el qual les Comunitats Autònomes no han tingut intervenció, alterant-se així el repartiment de competències establert a la Constitució i als Estatuts.⁶⁴

Però aquesta pertinença al Mercat Comú no tan sols afecta les Comunitats Autònomes. També per a l'Estat hi haurà importants repercussions.

63. F. GONZÁLEZ NAVARRO. *Derecho Administrativo español*, 1987, p. 531.

64. Totes aquestes expressions tan raonables queden desvirtuades amb el que diu aquest autor a continuació: «Diffícilmente va a entenderse esto por algunos sectores de aquellas Comunidades Autónomas en que el sentimiento autonomista se viene deslizando desde hace tiempo hacia la independencia (el que ésta no sea posible ni conforme al derecho constitucional español, ni conforme a la doctrina de las Naciones Unidas, es otra cuestión).»

Com diu J. Llimona:⁶⁵ «L'Estat espanyol ha experimentat i experimenta ara, de fet, un procés que té un doble sentit: regionalització a nivell intern i supranacionalització a nivell extern. D'una banda, la CE ha establert un model d'organització de l'Estat en CCAA, a les quals reconeix el dret a accedir i a exercir un determinat nivell d'autogovern. Paral·lelament, el procés d'integració d'Espanya a les Comunitats europees suposa formar part d'una organització internacional que assumeix i exerceix funcions que tradicionalment corresponen als Estats. Malgrat l'aparent contradicció d'aquests dos processos, la realitat demostra que es tracta de dos aspectes d'un mateix fenomen: la crisi de l'estat-nació com únic nivell de poder. Unes actuacions són més recixides si es duen a terme a un nivell inferior a l'estatal, mentre que altres, en el cas d'Estats mitjans, fan necessària la cooperació, a fi i efecte d'assolir una posició suficientment forta. Així, doncs, no estem, quan parlem de l'adhesió a les Comunitats europees i de les comunitats autònomes, davant de dos processos excloents, sinó davant de dues tècniques perfectament conjugables.» I continua dient (p. 16): «El tipus de competència que assumeix les Comunitats europees (...) és bastant coincident amb les matèries que la CE reserva a la competència del govern de l'Estat. Per tant, la cessió de sobirania afectarà sobretot aquest, i, en una mesura molt menor, les entitats subestats. El mateix president del govern ho va posar de relleu en un discurs que va pronunciar el mes de febrer de 1985 al Senat (...). De cara a les CCAA cal pensar més en un enquadrament de la seva actuació, que en una pèrdua de capacitat d'obrar (...). Es pot parlar, doncs, d'una substitució de l'Estat per les CCAA.»

I de manera semblant opina Vlad Constantinesco:⁶⁶ «Los dos movimientos, regionalización y unificación europea, ¿no formarán acaso las dos vertientes de un mismo fenómeno: la insuficiencia y hasta quizá la superación del Estado-nación soberano, titular exclusivo del poder político? De este modo, regionalización y unificación europea pueden revelarse como las dos caras de un mismo y único fenómeno: el replanteamiento del Estado soberano en tanto que forma definitiva de la unidad política.»

El joc competencial admet múltiples discursos i la participació de les Comunitats Autònomes en els procediments d'elaboració i d'execució del dret comunitari és conflictiva.⁶⁷ El tema de la unitat de mercat és una

65. «La integració de les Comunitats Europees i les competències de la Generalitat» a *Catalunya i la CEE*, Quaderns de Treball, núm. 3, Girona, 1986, p. 15.

66. V. CONSTANTINESCO: «Comunidades Europeas, Estados, Regiones: el impacto de las estructuras descentralizadas o federales del Estado en la construcción comunitaria», *Revista de Instituciones Europeas*, 1989, p. 12.

67. Els procediments emprats són insuficients i es va arribar a la necessitat d'elaborar un «Projecte de Conveni entre el Govern de la nació i les Comunitats Autònomes sobre la cooperació en els assumptes relatius a les Comunitats Europees». Aquest primer Projecte va veure la llum a finals de 1985. A l'abril de 1986 va ser elaborat un nou Projecte en base a les observacions de les Comunitats Autònomes al

de les seves conseqüències. Quedi aquí reflectida aquesta possibilitat de moviment dels productes etiquetats en català com a forma de foment per a la llibertat de circulació del propi comerç estatal, amb base constitucional i base comunitària per poder portar-ho a terme, facilitant-se així també l'àmbit d'actuació en relació a les Comunitats europees.

VI. DISPOSICIONS LEGALS: UN BREU ESTUDI DE LA RELACIÓ ETIQUETATGE-LLENGUA

1. *Plantejaments inicials*

Abans de la Constitució espanyola de 1978 trobem evidentment regulació entorn a l'etiquetatge dels productes que es comercialitzen a Espanya. Les disposicions reflecteixen la situació existent aleshores: l'única llengua que existia jurídicament era el castellà o espanyol.

L'única llengua possible era l'espanyol, i, com que no hi havia cap altra llengua oficial, era ja innecessari plantejar-se una possible redacció en un idioma diferent.

Pot semblar molt clar que, després de la promulgació de la Constitució, amb la redacció del seu art. 3 i la repartició de competències entre l'administració central i els nous ens territorials autonòmics i locals, amb l'aparició dels Estatuts d'Autonomia i posterior legislació autonòmica, la situació i/o orientació hauria de ser totalment diferent.

La combinació de les competències en matèria lingüística i en afers de govern interior de les Comunitats autònomes sembla atorgar a aquestes un marge d'actuació coherent amb les situacions derivades de la vida quotidiana d'una comunitat.

Però des del poder central no s'accepta massa bé que la definició d'oficialitat de les llengües de les Administracions perifèriques-autonòmiques ⁶⁸

primer text. A pesar d'aquesta inicial voluntat política d'acord, aquest Conveni encara no ha estat adoptat, ha caigut en un «estat letàrgic» que no sembla mostrar senyals de moviment. El ministre Almunia va fer declaracions al respecte en la Sessió informativa de la Comissió Mixta per a les Comunitats europees de 3 de febrer de 1978 (pp. 2279-2281). Vegeu, per a més informació al respecte, Document núm. 11 del Patronat Català pro Europa, gener-febrer 1987, pp. 12-14 i J. Pueyo Loaysa: «Sobre el principio y los mecanismos de colaboración entre el Gobierno Central y las Comunidades Autónomas en asuntos relacionados con las Comunidades Europeas», *Revista de Instituciones Europeas*, 1989, pp. 42 i ss.

68. Dic perifèriques perquè les comunitats autònomes amb llengua pròpia diferent del castellà es troben situades lluny del nucli de decisió política que és el

s'hagi de portar a terme, deixant de ser merament un programa de bones intencions. Un programa de «respeto y protección»⁶⁹ com diu la norma constitucional, però que significa quelcom més que una postura proteccionista, i més després del seu desenvolupament posterior des de les competències autonòmiques.

Un examen de la regulació del govern central entorn de l'etiquetatge o retolació de diferents productes va marcant l'evolució soferta en relació a l'obligatorietat del castellà. Examinarem un mostreig de disposicions cronològicament ordenat, per passar després a la situació actual en relació a Catalunya i en relació a la CEE.

2. Regulació pre-constitucional

Examinem, per exemple, el Decret 2484/1967, de 21 de setembre, pel qual s'aprova el text del *Código Alimentario Español*.

En el seu art. 2.04.17 «Contenido de las etiquetas», es llegeix el següent:

«En las etiquetas de los productos alimenticios dispuestos para la venta al público, se harán constar, de forma bien visible y *en idioma español*, los datos necesarios para poder conocer siempre:

»a) Denominación genérica.

»b) Marca registrada o nombre y domicilio de la razón social.

»Además de los datos especificados anteriormente, se consignarán la categoría comercial, peso neto y escurrido, volumen o número de unidades y aquellos otros que específicamente se establezcan en la Reglamentación correspondiente.»

Com veiem, en aquell moment no hi havia qüestió possible entorn a l'idioma de redacció, ja que l'únic considerat idioma com a tal era el «español».

centre de l'Estat espanyol. Efectivament, Galícia, el País Basc, València, les Illes Balears i Catalunya queden fora de l'àmbit directe d'influència per proximitat geogràfica —excepte evidentment a les zones frontereres i pel pes evident d'una parla majoritària i que de fet té un «plus» d'oficialitat—. La força del castellà en aquests territoris s'ha degut a condicionants polítics que ja són prou coneguts. Per tant, la implantació efectiva d'aquestes llengües varia molt a les diferents Comunitats autònomes, segons el grau de conservació i segons el grau de recuperació, així com per la influència de la població castellanoparlant afincada en aquestes zones per emigració.

69. Art. 3.3 de la Constitució espanyola: «La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.»

«... *bien visible y en idioma español...*». La redacció és clara i no deixa plantejar cap dubte sobre la seva intencionalitat. Es tracta tan sols d'una obligatorietat completament assumida, normal, que consta i que no provoca res de nou en el sistema establert. Només es reconeixia l'oficialitat a una sola llengua de les existents a l'Estat. Eren considerats dialectes el català, el basc i el gallec, i no se'ls reconeixia cap oficialitat.

Això queda encara més clar quan en d'altres disposicions i ni tan sols es considera necessari fer constar explícitament quina ha de ser la llengua de redacció. Es considerava obvi i de la pròpia exposició de les dades a consignar obligatòriament a l'etiqueta ja quedava ben entès que era el castellà el vehicle d'aquesta informació.

Fins aquí tot correcte. Recordem que es tracta d'un Decret de l'any 1967, abans de l'aparició de l'Estat de les Autonomies.

Però el que ja no és tan correcte és que aquest Codi Alimentari continua essent avui el vigent per a tot l'Estat espanyol i sense haver modificat res en relació a la llengua de redacció.

3. *Regulació post-constitucional*

Examinem ara el Reial Decret 2058/1982, de 12 d'agost. Amb aquest Decret s'aprova la *Norma general de Etiquetado, Presentación y Publicidad de los productos alimenticios envasados*. (BOE 207, de 30 d'agost.)

Ens trobem ja en plena etapa de desenvolupament de la regulació constitucional. Han passat quatre anys des de la promulgació de la Constitució i en aquest temps han passat a formar part del «corpus» constitucional d'altres Normes bàsiques com els Estatuts d'Autonomia, i han aparegut regulacions autonòmiques pròpies derivades d'aquest bloc constitucional i de les seves competències exclusives, compartides, de desenvolupament o d'execució.

Podria semblar, doncs, que les normes que fan referència a l'etiquetatge serien respectuoses amb aquesta situació d'oficialitat d'altres llengües dins l'Estat espanyol.

Què diu la regulació sobre l'etiquetatge del Reial Decret 2058/1982?:

Art. 20. «Los datos obligatorios del etiquetado de los productos alimenticios que se comercialicen en España se expresarán *necesariamente en la lengua española oficial del Estado*.»

La redacció ha canviat. Ara ja no es diu «*idioma español*» sinó «*lengua española oficial del Estado*».

Subratllem dues dades: «*necesariamente*» i «*lengua española oficial del Estado*».

El que s'hagi de fer «*necesariamente*» comporta una idea d'obliga-

torietat però matisada: sembla que hi ha un destí inexorable que fa que només es pugui fer en aquesta llengua i no en una altra. No és un sentit d'obligatorietat per manament directe, fort, sinó que és com una idea de erquisit gairebé inherent: is són productes espanyols que es comercialitzen a Espanya, com podria ésser d'una altra manera? Aquesta sembla ser la idea rectora d'una redacció d'aquesta mena a l'Espanya de les autonomies.

Una anàlisi d'aquest tipus pot semblar, tal vegada, exagerada, però la pràctica de funcionament de les regulacions així ho fa entendre.

Pensem que es podria dir «obligatoriament». Això seria molt més greu perquè comportaria un mandat que clarament conculcaria els drets de les altres llengües oficials.

Per tant, es fa servir aquest «necessariament», que vol englobar una idea d'inexcusabilitat de les circumstàncies existents en les quals «la llengua espanyola oficial del Estado» és tan sols una.

I quina és aquesta llengua? Evidentment el castellà.

Aquest idioma és l'oficial, com reconeix la Constitució:

Art. 3.1. «El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho de usarla.»

Però sembla oblidar-se que n'hi ha d'altres, d'idiomes oficials:

Art. 3.2. «Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.»

Aquí apareix, per tant, la idea, que serà àmpliament repetida, de la configuració de l'existència d'una única i veritable llengua espanyola oficial, i que aquesta és el castellà. Hi ha una llengua oficial i unes altres llengües també oficials als seus territoris, però que tenen una situació clarament d'inferioritat, de minusvaloració des del punt de vista de l'Administració central. En definitiva, hi ha un idioma que és considerat «més oficial que els altres» dins l'Estat espanyol, quan el mandat constitucional el que fa és circumscriure aquesta oficialitat a una diferència territorial i no a una diferència qualitativa o quantitativa.⁷⁰

Aquest Reial Decret va ser modificat posteriorment pel Reial Decret

70. «Per al Tribunal Suprem existeixen dues oficialitats: una de primer grau, que incorpora el "plus" del deure de coneixement de la llengua pròpia, predicable només del castellà, i que viatja acompanyada de la més absoluta "igualtat" formal amb la resta dels idiomes de l'Estat en el marc del seu àmbit territorial; i una altra de "segon grau" que es caracteritza per estar limitada per l'oficialitat de primer grau, per no incorporar el deure esmentat i perquè pot ser bandejada en benefici de la igualtat.» Així de clar ho exposen R. Moles i J. Martí a «Notes sobre la doctrina del Tribunal Suprem en relació amb el fet multilingüe a l'Estat espanyol», *Revista de Llengua i Dret*, núm. 9, juny de 1987, p. 137.

1332/1984, de 6 de juny (BOE 167, de 3 de juliol de 1984), però aquesta regulació no afectava el tema lingüístic, que s'ha mantingut invariable.

4. *Altres disposicions*

Moltes de les regulacions on intervé alguna disposició en relació a l'etiquetatge dels productes que es comercialitzen a l'Estat espanyol segueixen la redacció del Reial Decret 2058/1982.

Però no hi ha un corrent únic, sinó que la redacció de quina ha de ser la llengua varia segons el tipus de regulació de què es tracti.

En relació als productes agroalimentaris, per exemple, la regulació en successives ordres de 1985 i 1986 ⁷¹ segueix la següent redacció, que traurem de l'*Ordre de 15 de novembre de 1985*, per la qual s'aprova la *norma de calidad para peras y manzanas de mesa destinadas al mercado interior*. Aquesta ordre diu en el seu art. 8: «Etiquetado y rotulación»:

«8.1. *Cada envase llevará obligatoriamente al exterior en caracteres claros bien visibles, indelebles, fácilmente legibles expresadas al menos en la lengua española oficial del Estado y agrupadas en una de sus caras, las indicaciones siguientes:*

»8.1.1. *Denominación del producto (...).*»

Com veiem, la redacció ara sembla deixar la porta oberta a la inclusió de les altres llengües al costat de l'oficial de l'Estat, del castellà.

Però, quines seran aquestes llengües? No es reconeix pas que hi hagi d'altres llengües oficials de l'Estat explícitament i es diu que es respecta el Reial Decret 2058/1982 «*en todo caso*» (art. 8.2 de l'Ordre que examinem).

És a dir, la llengua espanyola oficial ha de figurar-hi sempre i potser poden aparèixer d'altres idiomes al seu costat. Idiomes tant oficials del mateix Estat com estrangers, ja que no es diu res al respecte.

Es fa palès que la consideració de les llengües pròpies de les comunitats autònomes queden equiparades per la via del silenci amb les llengües estrangeres, siguin d'on siguin. És un bon reconeixement de l'oficialitat que predica la Constitució i els Estatuts d'Autonomia, a més a més de les lleis específiques dictades per a la normalització lingüística.⁷²

71. Ordres de 15 de novembre de 1985 per a peres i pomes i per a raïms de taula (BOE, núm. 280, de 22 de novembre de 1985), Ordres de 24 de març de 1986 per a alls, apis (BOE 74, de 27 de març), col caputxina (*repollo*) (BOE 82, de 5 d'abril), espínacs (BOE 78, d'1 d'abril), cogombres i pèsols (BOE 80, de 3 d'abril), enciam i escarola (BOE 81, de 4 d'abril) i Ordres de 29 d'octubre de 1986 per a la patata i per a tripes naturals (BOE 267, de 7 de novembre).

72. Al País Basc, Llei 10/1982, de 24 de novembre, bàsica de normalització de

Es deixa, doncs, una mena de «suavitat» en la regulació del sistema, però el que es fa és reconèixer l'existència d'altres llengües sense dir que hi són.⁷³

D'altres regulacions on intervé el tema de la redacció de la informació aposten per una regulació encara més restrictiva, tornant a èpoques passades. La justificació és la suposada perillositat o dificultat tècnica del producte de què es tracti.

En la regulació de la *Declaración de Substancias nuevas y clasificación y envasado y etiquetado de Substancias peligrosas*, del Reial Decret 2216/1985, de 28 d'octubre (BOE 284, de 27 de novembre), en els articles 25, 26 i 28 es diu que serà «en la lengua española oficial del Estado». Fins i tot a la seva exposició de motius es diu que perquè els termes de les frases normalitzades siguin el més correctes possible, s'ha consultat la Real Academia Española de la Lengua.

O en el Reial Decret 1070/1986, de 9 de maig, pel qual es declaren d'obligat compliment les «Especificaciones técnicas de los terminales telefónicos y módems para transmisión de datos y su homologación por el Ministerio de Industria y Energía» (BOE 133, de 4 de juny). En les successives regulacions d'indicacions i dades a figurar en els aparells (telèfons, sistemes multilínia, marcadors automàtics, contestadors, modems) i en les seves documentacions, hi ha obligatorietat reiterada en cada cas que «deberán estar redactadas en castellano...» (1, 2.1.), o «los equipos deberán llevar, como mínimo, ... las siguientes informaciones, todas ellas en castellano...» (1.2.5.), etc.

Però trobem una excepció: l'ordre de 19 de desembre de 1985 (BOE 12, de 14 de gener de 1986) per la qual s'aprova la *Instrucción técnica complementaria MIE-AEM-1 del Reglamento de aparatos de Elevación y manutención referentes a ascensores electromecánicos*, en dir que les pla-

ús de l'euskera; a Catalunya, Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya; a Galícia, Llei 3/1983, de 15 de juny, de normalització lingüística; al País Valencià, Llei 4/1983, de 23 de novembre, d'ús i ensenyament del valencià; a Balears, Llei 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística; i a Navarra, Llei Foral 18/1986, de 15 de desembre, del basc.

73. Com diu el lletrat de la Generalitat, en les alegacions contra el conflicte de competència sobre el Reglament tècnic-sanitari de productes cosmètics de la Generalitat (Decret 180/1987, de 27 de juliol): «Pel que a l'art. 14 del Reial Decret 349/1988, de 15 d'abril, fa referència, sembla que la posició de l'Estat és més suau ja que exigeix el castellà "al menos". Però aquesta suavitat és mera aparença. La veritat és que segons la norma estatal, les dades obligatòries de l'etiquetatge dels productes cosmètics han d'anar en castellà, i si es desitja a més a més poden anar en altres llengües estrangeres. Les altres llengües que segons la CE mereixen especial respecte i protecció queden aquí equiparades a les llengües pròpies dels més llunyans i recòndits països del globus.»

ques i rètols han d'anar «*redactados en la lengua del país donde se encuentre el ascensor (o si es necesario en varias lenguas)*». De totes maneres, una redacció d'aquest tipus sembla pensar més en idiomes estrangers que en les altres llengües oficials de l'Estat, però sí que suposa un punt d'obertura i podria ser utilitzat per possibilitar la redacció en d'altres llengües de l'Estat espanyol, especialment pel seu darrer incís entre parèntesi.

En d'altres regulacions que no tinguin per objecte temes considerats perillosos o tècnics, hi ha d'altres solucions possibles en relació a la llengua de redacció de les etiquetes: O no es diu res explícitament, remetent-se a la regulació general del Reial Decret 2058/82, com l'Ordre de 14 de gener de 1986 (BOE 18, de 21 de gener), norma de qualitat per a carns picades de boví, porcí i oví per al mercat interior; o no s'especifica res de l'idioma, però les frases fetes que han de figurar obligatòriament són en castellà. En resum, a la regulació del govern central el castellà és la llengua oficial.

5. Les darreres regulacions

L'última norma estatal que cal mencionar en relació als productes alimentaris és la *Norma General de Etiquetado, Presentación y Publicidad de los productos alimenticios envasados*, del Reial Decret 1122/1988, de 23 de setembre (BOE núm. 238, de 4 d'octubre de 1988).

Aquesta norma general ve a substituir al Reial Decret 2058/82 que ja hem comentat. La promulgació d'una nova norma en aquest sector, derogatòria de l'anterior, es fonamenta en l'adequació a la normativa comunitària. Certament es tracta d'una còpia literal de molts aspectes derivats de la regulació comunitària. Qüestions com la denominació del producte, la llista d'ingredients, pesos i mesures, fixació de dates, conservació, instruccions d'ús, identificació empresarial i lot de fabricació, país d'origen per als productes d'importació, tenen la seva puntual recepció a la normativa espanyola (arts. 7 a 16) per coordinar esforços i eliminar traves al comerç per la Comunitat.

Però què s'ha fet en el tema de la llengua de redacció?

El Reial Decret 1122/88 diu en el seu art. 19:

«*Los datos obligatorios del etiquetado de los productos alimenticios que se comercialicen en España se expresarán necesariamente al menos en la lengua española oficial del Estado.*»

La reiteració és la norma constant. Ara s'afegeix el «al menos» que havíem vist en algunes Ordres per a productes agroalimentaris, deixant el «necesariamente» del Reial Decret 2058/82.

Sembla, doncs, que amb aquesta inclusió queda reconeguda, en la curiosa forma que comentàvem abans, la possibilitat d'existència d'altres llen-

gües, tan pròpies del mateix Estat com aliens, en aquest cas potser les llengües estrangeres dels països comunitaris.

És una regulació que consagra el bilingüisme i impedeix l'oficialitat de les llengües comunitàries sense anar acompanyades del castellà. És com si aquestes llengües fossin menors d'edat i necessitessin el complement de capacitat de la seva mare o tutora, la llengua castellana, oficial des de temps immemorials.

Les posteriors regulacions sectorials de determinats productes alimentaris es sotmeten explícitament a la normativa del Reial Decret 1122/88, com per exemple el Reial Decret 1231/1988, de 14 d'octubre, pel qual s'aprova el *Reglamento Técnico-Sanitario para la elaboración, almacenamiento, transporte y comercialización del café* (BOE de 20 d'octubre de 1988), art. 14; el Reial Decret 1232/1988, de 14 d'octubre, que modifica la *Reglamentación Técnico-Sanitaria para la elaboración, almacenamiento, transporte y comercialización de sucedáneos del café* (BOE de 20 d'octubre de 1988), art. 15; el Reial Decret 1338/1988, de 28 d'octubre, que aprova la *Reglamentación Técnico-Sanitaria para la elaboración y venta de Horchata de Chufo* (BOE de 10 de novembre de 1988), art. 18; o el Reial Decret 126/1989, pel qual s'aprova la *Reglamentación Técnico-Sanitaria para la elaboración y comercialización de patatas fritas y productos de aperitivo* (BOE núm. 33 de 8 de febrer de 1989), art. 17.

Per últim farem una breu referència a la darrera regulació important sobre etiquetatge, el Reial Decret 1468/1988, de 2 de desembre, que aprova el *Reglamento de Etiquetado, Presentación y Publicidad de los productos industriales destinados a su venta directa a los consumidores y usuarios* (BOE de 8 de desembre de 1988).

Aquesta normativa destinada als productes industrials sembla estar realitzada tenint més present la normativa comunitària, però un examen del seu articulat ens desmenteix aquesta primera impressió. Vegem què diu el seu article segon:

Art. 2. «*Los productos procedentes de un Estado miembro de la Comunidad Económica Europea o firmante del Acuerdo de Ginebra sobre obstáculos técnicos al comercio de 12 de abril de 1979, legalmente comercializados en éste, se presumirá satisfacen las exigencias en materia de etiquetado del presente Reglamento, si su etiqueta o presentación asegura una información suficiente al consumidor en castellano y no le induce a error.*»

És a dir, que s'entendran correctament etiquetats els productes provinents d'altres Estats del Mercat Comú si permeten suficient informació al «...consumidor en castellano...». De cara a la Comunitat europea, una redacció d'aquest tipus no sembla ajustar-se massa a les idees que aquesta sustenta, com veurem més endavant, però de cara al propi Estat espanyol,

aquesta especificació demostra un cop més la manca d'adequació al marc constitucional que preveu l'existència d'altres llengües oficials a l'Estat espanyol. Es torna a vulnerar la possibilitat d'assegurar la protecció i respecte necessaris de les altres llengües oficials i dels ciutadans que les empen, dels consumidors «*no en castellano*», que aquest Reglament sembla oblidar que existeixen.

Una redacció d'aquest tipus pot respondre a dues motivacions: o considera que, en virtut del mandat constitucional, tothom té el deure de conèixer el castellà i només el castellà, essent impensable un altre tipus de redacció, i així s'assegura la comprensió, argument correcte en certa mesura, o bé considera que aquesta expressió limita la possible inclusió de les altres llengües oficials de l'Estat si la redacció hagués dit «*consumidor en español*», perquè es podria entendre que tan espanyol és un consumidor en castellà, com en català, com en gallec o basc.

El primer argument tendiria a assegurar la informació per al consumidor en base, probablement, al deure de coneixement del castellà en tot el territori de l'Estat, però és discriminador per als consumidors que posseeixen una altra llengua oficial en el mateix Estat si considerem que el concepte d'oficialitat és idèntic per a totes les llengües, només variant el seu àmbit territorial.⁷⁴ Es primen, per tant, els drets dels consumidors en castellà, es referma la tendència uni-oficialista de l'administració central. En relació al segon argument, hauria estat més correcte dir el consumidor «*español*» y no «*en castellano*» o «*en español*». Una redacció com la que trobem a l'article 2 ens mostra, un cop més, la posició de l'Administració central vers la llengua, ja que sembla interessar-se més per reforçar la primacia del castellà que per assegurar la plena efectivitat del sentit de l'etiquetatge, donar una correcta informació al consumidor. Dir «*consumidor español*» inclouria tots els ciutadans de l'Estat i possibilitaria la redacció en d'altres llengües també oficials a més a més del castellà, si s'escau; parlar de consumidor «*en español*» podria portar a confusió entre la redacció constitucional que parla de «*castellano*» i la situació anterior que parlava de «*español*» per referir-se a l'única llengua oficial,⁷⁵ però podria enten-

74. Per la pròpia definició d'oficialitat existeix un deure de coneixement que queda assegurat pel sistema d'ensenyament. Aquest deure de coneixement de les altres llengües oficials diferents del castellà no apareix explícitament a la CE i l'Estatut l'incorpora de manera indirecta (art. 3.3). D'aquesta manera, el ciutadà no pot allegar-ne el desconeixement perquè li ha estat assegurat el seu ensenyament. Dictamen 35 del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya, p. 495.

75. Hi ha una discussió plantejada a l'entorn de la correcció de denominar aquesta llengua «*castellano*» o «*español*». F. González Navarro a *Derecho administrativo español*, 1987, p. 374, nota 18, s'expressa a favor de «*español*» i ens cita M. Mondejar: «*Castellano*» y «*Español*», *dos nombres para una lengua*, Ed. Don Quijote, Granada, 1981, en aquest sentit.

dre's correcte si servís per incloure totes les llengües oficials espanyoles que parlen i coneixen els ciutadans-consumidors de l'Estat.

Però aquesta situació establerta per l'article 2 del Reial Decret 1468/1988 troba una nova reafirmació en l'article 8, destinat directament a regular la llengua de redacció de les inscripcions a figurar en l'etiquetatge:

Art. 8. «8.1. *Todas las inscripciones a las que se ha hecho referencia deberán figurar, al menos, en castellano, lengua española oficial del Estado.*»

Aquesta redacció implica un compendi de tota l'evolució soferta en aquest tema, ja que recull totes les expressions que hem analitzat: «castellano» com a única i veritable llengua oficial de l'Estat i el «al menos» que permet la redacció conjunta en d'altres idiomes sense especificar quins són. El tema de l'existència d'altres llengües espanyoles oficials a l'Estat sembla ser un «tabú» del qual no pot parlar-se i, molt menys, establir-ne una regulació respectuosa al respecte des de la perspectiva de l'Administració central.

6. *La normativa comunitària en el món de l'etiquetatge*

Hem comentat anteriorment que el Reial Decret 1122/1988 afirmava que naixia per adequar-se a la normativa comunitària. Hem dit també que, substancialment, s'hi adequava en allò considerat obligatori, com dades a figurar a les etiquetes. Però, en el tema de la llengua, la redacció de l'art. 19 espanyol conculca la regulació comunitària.

La Directiva del Consell 79/112/CEE, de 18 de desembre de 1978 (DOCE-L 33, de 8 de febrer de 1979), relativa a l'etiquetatge i presentació dels productes alimentaris destinats al consumidor final i a la publicitat feta en aquest sentit,⁷⁶ en explicitar quina és la situació en relació a la llengua, expressa que:

Art. 14. «Els Estats membres s'abstindran de precisar, a part d'allò que preveuen els articles 3 a 11, la manera com s'hauran de proporcionar les indicacions prescrites a l'art 3 i a l'apartat 2 de l'art. 4.

» Això no obstant, els Estats membres prohibiran en el seu territori el

76. Hi ha una proposta de Directiva del Consell de modificació, posició comuna de 21 de desembre de 1988. Les seves referències són les següents: Proposta de la Comissió de 1986 (DOCE C, núm. 124, de 25 de maig de 1986), Dictamen del Comitè Econòmic i Social (DOCE C, núm. 328, de 22 de desembre de 1986), Proposta modificada de 1987 (DOCE C, núm. 154, de 12 de juny de 1987), Dictamen del Parlament europeu de 1987 (DOCE C, núm. 99, de 13 d'abril de 1987). Trobem així la Direcció del Consell de 14 de juny de 1989 (DOCE L, núm. 186, de 30 de juny de 1989), nombre identificatiu 89/395/CEE, que culmina aquest procediment.

comerç dels productes alimentaris, si les indicacions previstes a l'article 3 i a l'apartat 2 de l'article 4 no figuren en una llengua fàcilment intel·ligible per als compradors, llevat que la informació del comprador quedi assegurada per altres mitjans.

»Aquesta disposició no impedirà que les indicacions esmentades figurin en diverses llengües.»

Comentem aquest article. Les indicacions a que és refereixen l'art. 3 i el 4.2 de què es parla, cal clarificar en primer lloc que tracten de les dades obligatòries a figurar en les etiquetes, i el seu desenvolupament té lloc als arts. 5 i 11 de la Directiva i queda reflectit de manera idèntica als arts. 6 a 17 de la norma espanyola.

En relació a la llengua, què estableix? Doncs, tres possibilitats:

1. Les indicacions obligatòries de les etiquetes han de figurar en una llengua fàcilment intel·ligible per als compradors.
2. Això anterior no serà necessari quan la informació quedi assegurada per altres mitjans.
3. No es pot impedir l'etiquetatge en diverses llengües.

Si tenim en compte el caràcter prevalent de la normativa comunitària, els productes alimentaris procedents d'altres països de la CEE podran ésser distribuïts a Espanya encara que vinguin etiquetats en la llengua del seu país d'origen, sempre que el contingut informatiu obligatori resulti fàcilment comprensible per als consumidors, tenint en compte que pot ser ajudat per imatges i símbols d'ús internacional.

Aquesta regulació comunitària respon a la sistemàtica portada a terme per la política alimentària de les institucions comunitàries, que vol arribar a l'harmonització de les legislacions dels Estats membres per dues vies: l'horitzontal, que regula qüestions generals que poden afectar tots el productes (etiquetatge, additius, etc.), i la vertical, que regula tots els aspectes relatius a un producte determinat (sucre, xocolata, etc.), concretant, en cada cas, les especificacions de les directrius horitzontals. L'habilitació normativa per a aquesta tasca harmonitzadora es basa en l'art. 100 del TCEE, que imposa l'instrument de la normativa i la regla de la unanimitat. Aquestes limitacions es deixen notar en les regulacions obtingudes, que havien de superar el bloqueig que els Estats podien imposar amb el seu dret de vet i que quan s'aprovaven ja naixien, en moltes ocasions, desfasades.⁷⁷

77. A la llarga, aquestes limitacions han suposat el fracàs del programa. L'entocament de la política d'aproximació de legislacions ha canviat després de la Sentència «Cassis de Dijon» de 1979. Un altre pas importantíssim s'ha donat amb l'aparició del «Llibre Blanc de la Comissió sobre el Mercat Interior» de 1985 i amb el posterior

Deficiències que s'observen també en la Directiva que examinem, ja que regula de manera bastant imprecisa algunes qüestions, que es noten així mateix en la relativa indefinició de la situació de la llengua de redacció. Aquesta redacció és fruit de la solució de compromís a la qual es va poder arribar i reflecteix, en conseqüència, una situació àmplia que és respectuosa per als Estats membres, primant el respecte a les diverses llengües amb la sola exigència de la comprensió del missatge, per qualsevol via, pel consumidor.

I la normativa espanyola no reflecteix res d'això, no respecta aquesta regulació. No esmenta per a res la possibilitat d'assegurar la informació per altres mitjans per evitar costos i molèsties per a l'importador, ni reconeix la possibilitat de redacció en una llengua intel·ligible. Només per l'expressió «*al menos*» afegida, es pot entendre acceptat el darrer apartat de l'art. 14 de la normativa comunitària que permet la redacció en diverses llengües.

No és, clarament, una redacció que segueixi l'esperit que volia reflectir la Directiva. Només una tasca d'interpretació integradora pot donar-li aquest sentit positiu o de permissibilitat.

Per tant, la regulació del tema que tractem reflecteix una persistència en la posició preminent del castellà com a única llengua oficial de primer ordre a nivell intern i no segueix, tampoc, la normativa comunitària de respecte a les diverses llengües, ni les oficials a la Comunitat, ni les intel·ligibles, ni les minoritzades.

De fet, malgrat aquesta regulació —i l'anterior, que era encara menys permissiva— els productes estrangers, comunitaris o no, han circulat pel nostre territori etiquetats en llurs llengües originàries, i aquesta circulació s'ha convertit en habitual.

No així en el cas dels productes etiquetats en català que, mercès al Decret 389/83 de la Generalitat de Catalunya, podien optar per la redacció única catalana. En aquest cas, el govern impedeix la seva circulació a la resta de l'Estat i volia fins i tot prohibir-la a l'interior de la comunitat autònoma. Però aquest tema queda per a un altre capítol d'aquest treball.

Diguem, per acabar, que la redacció de l'art. 19 de l'actual Reial Decret 1122/88 fóra més correcta que portés una redacció més ajustada a la normativa comunitària, assegurant-se així l'àmbit necessari de vehiculació comunicativa de les etiquetes vers el seu consumidor final. No es pot exigir la traducció d'aquells mots que, encara que pertanyen a un idioma estran-

«Llibre Blanc bis» de novembre de 1985, relatiu a la legislació comunitària en matèria de productes alimentaris. Per a un examen més aprofundit del tema, vegeu J. L. Buendía Sierra: «Las secuelas del caso "Cassis de Dijon". Libre circulación de productos alimenticios y reglamentaciones nacionales». *Revista de Instituciones Europeas*, 1989, pp. 149 i ss.

ger, són d'utilització usual pels ciutadans en el seu tràfic comercial quotidià, amb el qual compleixen la seva funció informadora.

No s'ha de forçar a traduccions supèrflues que fins i tot, en el cas d'intercanvis internacionals, poden afectar la lliure circulació de mercaderies. Els arts. 30 i 100 i següents del Tractat de Roma preveuen que s'han de suprimir els obstacles a la lliure circulació de mercaderies derivats de les normes internes dels Estats membres que regulen la producció i comercialització dels productes, tant per al propi mercat interior com per als importats. Ho examinarem somerament al proper apartat.

7. *Un exemple europeu: el cas Fietje*

La lliure circulació de mercaderies entre els països comunitaris és un vell anhel europeu. I les regulacions encaminades a aconseguir-ho deriven ja del propi tractat fundacional. En els seus articles 30 —que prohibeix les mesures d'efecte equivalent a les restriccions quantitatives que afecten els productes importats— i 34 —ídem per als exportats—, així com el 100 i ss. —sobre harmonització de legislacions— trobem aquesta preocupació per suprimir els obstacles derivats de les normes internes dels Estats membres que regulen la producció i comercialització dels productes, tant per al propi mercat interior com per als importats.

En relació a tota aquesta problemàtica hi ha ja una abundant jurisprudència,⁷⁸ de la qual mencionarem somerament un cas que va plantejar-se

78. La fita principal la constitueix la històrica sentència coneguda com «Cassis de Dijon», de 20 de febrer de 1979, cas 120/1978, Rewe c. Bundemonopolverwaltung für Branhetwein, Rep. 1979, p. 649, confirmada després per altres sentències, com la de 17 de juliol de 1981, As. 113/1961 «Souvenirs irlandesos», Rec. p. 1625; la de 17 d'octubre de 1981, cas 272/1980, Ministère Public c. Fraus Nederlandse Maatschappij voor biologische productes (desinfectants) Rep. 1981, p. 3277; la de 31 de març de 1982, cas 75/1981, Bleggen c. Belgique, Rep. 1982, p. 1211; S. de 6 de novembre de 1984, As. 177/1983, «Kohl» Rec. 1984, p. 3651; S. de 14 de juliol de 1983, As. 174/1982, «Sandoz», Rec. p. 2445; Sentències de 12 de març de 1987 de la «Cervesa», As. 176/1984, Comissió c. Grècia i As. 178/1984, Comissió c. Alemanya; S. de 14 de juliol de 1988, As. 407/1985, qüestió prejudicial «Drei Glocken GmbH et Kritzinger c. U.S.h. Centre-Sud i Prov. de Bolzano»; S. de 23 de gener de 1988, As. 216/1984, Comissió c. França «succedanis de llet», etc. En realitat el procés delimitador de les mesures d'efecte equivalent, MEE, va iniciar-se amb la STJC de 11 de juliol de 1974, As. 8/1974 «Dassonville», Rec. p. 37, on el Tribunal va optar per un concepte ampli de MEE. Qualificar d'històrica la S. «Cassis de Dijon» s'explica perquè és innegable que els efectes i les reaccions apassionades en les institucions i mitjans comunitaris es van produir tan sols arran d'aquesta sentència, encara que no se la pot qualificar de «revolucionària» com han fet alguns autors. No és casualitat, però, que la jurisprudència «Cassis de Dijon» hagi trobat en l'àmbit agroalimentari un marc privilegiat per al seu desenvolupament. A. Massot Martí afirma a «Proble-

davant el Tribunal de Justícia de les Comunitats Europees, l'any 1980.⁷⁹ En ell va analitzar-se la compatibilitat de les normes nacionals d'etiquetatge amb l'art. 30 del Tractat de Roma. És el conegut com «Cas Fietje».

Els fets d'aquest cas, en síntesi, són els següents: El senyor Fietje, comerciant de begudes holandès, va importar de la RFA una beguda alcohòlica denominada «Berentzen Appel-Aus Apfet mit weizenkorn 25 vol o/o» per ser consumida a Holanda. La «Likeurbesluit» —lleï holandesa sobre els productes alcohòlics— de 1953, establia al seu art. 1 que aquests productes havien d'utilitzar la denominació «likeur» per ser comercialitzats a Holanda. El producte en qüestió importat per Fietje no portava en el seu etiquetatge aquesta denominació. Fietje va ser demandat per infracció de la «Likeurbesluit».

El Tribunal va concloure que aquesta obligació de la lleï holandesa suposa una dificultat per a la lliure comercialització i que només tindria raó d'ésser si la inclusió del mot «likeur» fos imprescindible per garantir als consumidors una protecció eficaç dels seus drets permetent-los conèixer la naturalesa del producte que d'altra manera no seria possible. Aquest no era el cas, ja que l'etiqueta original ja subministrava perfectament la informació necessària als consumidors.

Aquesta sentència és important perquè el Tribunal va determinar, doncs, que per clarificar l'admissibilitat d'una norma interna obligatòria en relació a l'etiquetatge dels productes importats, s'ha de veure si hi ha justificacions per raons d'interès general relatives a la defensa dels consumidors. Si aquesta denominació obligatòria és necessària per garantir una protecció eficaç dels drets dels consumidors, sí que s'haurà d'estendre a la modificació de les etiquetes originals dels productes importats. En el cas Fietje es va considerar que l'obligació d'emprar la denominació estatal era una mesura d'efecte equivalent prohibida per l'art. 30 del Tractat de Roma, ja que «les indicacions de l'etiqueta original tenen, per als consumidors i pel que fa referència a la naturalesa del producte en qüestió, un contingut informatiu equivalent al de la denominació prescrita legalment».

Aquesta sentència és fonamental perquè marca una tendència clarificadora. Mostra com una obligació estatal per a l'etiquetatge pot ser considerada abusiva i constitutiva d'una vulneració a la lliure circulació de mercaderies entre els Estats membres.

Cal aclarir, de totes maneres, que el Tribunal de Justícia mai no s'ha pronunciat directament i explícitament sobre l'obligació d'utilitzar la llengua nacional per expressar les dades obligatòries que s'han d'incorporar a

mas y perspectivas institucionales de la realización del mercado interior agroalimentario para 1992», *Revista de Instituciones Europeas*, 1988, pp. 428-429, que aquesta jurisprudència constitueix el germen d'un futur dret alimentari comunitari

79. Sentència de 16 de desembre de 1980, cas 27/1980, Procediment penal contra Adriaan Fietje, Rep. 1980, p. 3839.

les etiquetes. Però una sentència com la del Cas Fietje marca les pautes a seguir entre aquests tres factors a considerar: informació obligatòria en el país de destinació, llengua d'expressió entenedora i protecció dels consumidors.

La solució podria expressar-se de la següent manera:

- S'han de reflectir en l'etiquetat dels productes les seves característiques específiques. Aquestes seran les previstes per la regulació comuna dels Estats membres en allò que estigui regulat. Si hi ha normativa pròpia de l'Estat receptor que hi faci referència, s'haurà d'examinar si realment és necessari incloure aquesta nova informació requerida a nivell intern.
- Mesures per determinar la necessitat d'aquesta inclusió o modificació: la informació i protecció als consumidors, en el sentit que el seu dret quedés vulnerat sense aquesta inclusió de les prescripcions internes, i la coetània consideració que sense aquesta modificació de l'etiquetat la informació rebuda és la correcta. Aquí apareix, encara que no explícitament, el tema lingüístic, ja que si aquesta informació és entenedora i perfectament completa en relació al seu contingut informatiu, no serà necessari incloure una expressió en l'idioma del país importador.

El Tribunal, com hem dit, no es pronuncia directament sobre el tema de la llengua de redacció de les etiquetes, però de la solució donada al cas Fietje podem extreure'n aquesta interpretació conjunta: no cal una traducció o inclusió quan la redacció originària ja deixa molt clar el contingut i les característiques del producte i n'assegura, per tant, la protecció als consumidors.

Després d'aquestes consideracions, queda molt clar que la redacció del Reial Decret 1122/88 de l'Estat espanyol sobre etiquetatge dels productes alimentaris envasats, suposa com a mínim una dificultat a la lliure comercialització dels productes importats, ja que obliga a un etiquetatge específic, que si bé garanteix que les dades obligatòries a incloure seran les establertes comunitàriament,⁸⁰ sí que obliga, en el seu art. 19, a una traducció, amb els costos i perjudicis que això implica per als importadors-exportadors, de la llengua de redacció d'aquesta informació.

El punt litigiós és, per tant, la llengua en què ha d'ésser subministrada aquesta informació. Caldrà mesurar si aquesta obligatòria redacció «*necesariamente al menos en la lengua española oficial del Estado*», a part de vulnerar, com ja hem examinat, la regulació comunitària sobre l'etiquetat-

80. Arts. 7 a 16 de la Norma General Espanyola, que inclouen: denominació del producte, llista d'ingredients, pesos i mesures, fixació de dates, conservació, instruccions d'ús, identificació de l'empresa, lot de fabricació, país d'origen.

ge, no transgredeix també la prohibició de les mesures d'efecte equivalent de l'art. 30 del Tractat de Roma perjudicant la lliure circulació de mercaderies pels països de la Comunitat.⁸¹

VII. LA REGULACIÓ CATALANA SOBRE L'ETIQUETATGE: EL DECRET 389/1983, DE 15 DE SETEMBRE

1. *Caracterització del Decret 389/83*

La regulació que instaura aquest Decret 389/83 de 15 de setembre sobre l'etiquetatge dels productes que es comercialitzen a Catalunya (DOG 368, de 30 de setembre de 1983) fonamenta la seva normativa en un sistema de flexibilitat d'elecció, ja que permet que la redacció sigui feta en els idiomes català, castellà o bé en ambdós. Així ho diu el seu art. 1 —i únic:

Art. 1r. «Les dades obligatòries i facultatives de l'etiquetatge dels productes que es distribueixin en l'àmbit territorial de Catalunya figuraran en els idiomes català o castellà o bé en ambdós idiomes.»

És una norma respectuosa amb la llibertat individual i amb la normativa existent. Fins i tot podríem dir que és molt prudent, ja que hauria estat molt més conforme amb la política ferma de normalització lingüística fer que fos en català sense opció, com en d'altres àmbits efectivament s'ha donat —tallers d'automòbils, per exemple—, i hauria també estat una possibilitat perfectament legal. Però tenint en compte la situació catalana, s'ha optat per una redacció transaccional o de pacte, solucions a les quals estem tan acostumats els catalans.

El preàmbul ens exposa clarament que aquest Decret neix de l'obligació imposada per l'art. 3 de l'Estatut d'Autonomia de garantir l'ús normal i oficial del català i del castellà, a més de crear les condicions que permetin arribar a llur plena igualtat pel que fa als drets i deures dels ciutadans de Catalunya. En aquest cas, es tracta de garantir l'ús dels idiomes oficials a Catalunya en l'etiquetatge dels productes que s'hi comercialitzen.

Aquest Decret neix, per tant, sota la idea bàsica de normalització del català en el món comercial. Es basa en l'art. 3 de l'EAC i també en la Llei de Normalització lingüística, especialment el seu art. 25.1.⁸²

81. Sobre la discriminació «à rebours» o discriminació en el propi Estat entre productes nacionals i productes importats afavorint aquests darrers, vegeu L. Defalque: «Le concept de discrimination en matière de libre circulation des marchandises», *Cahiers de Droit Européen*, 1987, pp. 488 i ss.

82. Art. 25.1 Llei de Normalització lingüística: «El Consell Executiu de la Generalitat ha de fomentar la normalització de l'ús del català en les activitats *mercantils, publicitàries*, culturals, associatives, esportives i *de qualsevol altra mena*.» Enumeració oberta, no taxada, d'activitats en les quals es podrà fomentar l'ús del català.

Però després de la seva aplicació i dels problemes plantejats en relació a ell, que ara examinarem, poden dir que queda clara també la seva pertinença a un altre àmbit competencial: la defensa dels drets i deures dels consumidors, com diu l'art. 12.1.5, competència autonòmica, a partir del desenvolupament de les bases fixades a nivell estatal.

2. *Conflicte de competència*

Però malgrat això, aquesta possibilitat de redacció únicament en català si el productor decideix fer aquesta opció, s'ha considerat encara massa agosarada des del punt de vista de l'Administració central, i ha fet que s'interposés conflicte positiu de competència⁸³ contra el Decret de la Generalitat, després del requeriment formulat pel govern de l'Estat mitjançant acord del Consell de Ministres de 23 de novembre de 1983 i amb dictamen previ del Consell d'Estat de data 15 de desembre de 1983. Alhora que el conflicte, es donaren tot un seguit de multes a productors catalans que s'havien decidit per aquesta possibilitat d'etiquetar els seus productes en català.

2.1. *Ahegacions estatals*

Es plantejava conflicte perquè es considerava que la redacció del seu article únic vulnerava l'ordre de competències derivat de la CE i de l'EAC, en relació al dret a la informació dels consumidors i usuaris (art. 51 de la CE) i essent l'Estat titular de la competència exclusiva segons l'article 149.1.1. que garanteix la igualtat de tots els espanyols en l'exercici de la seva condició de consumidors i usuaris i en especial en relació al dret a la informació de l'art. 20 del Reial Decret 2058/1984 sobre etiquetatge dels productes alimentaris (vigent aleshores), que és normativa bàsica emanada de l'Estat, ja que la llengua en què s'expressi aquesta informació és bàsica per a la possibilitat de l'exercici mateix del dret.

Per part de la Generalitat de Catalunya, s'allegava que el Decret respon a les competències exclusives derivades de la normalització lingüística establertes a l'art. 3 de l'EAC, i l'advocat de l'Estat argumenta que no és així, sinó que es tracta de la competència prevista a l'art. 12.1.5 EAC, ja que és una norma de regulació del mercat interior i defensa del consumidor, per la qual la competència de la Generalitat actua d'acord amb les bases i l'ordenació de l'activitat econòmica general (art. 12.1).

83. Conflicte positiu de competència 66/1984 (BOE núm. 42, de 18 de febrer i DOG núm. 410, de 10 d'agost). L'aixecament de la suspensió de vigència que comportava el conflicte va aparèixer al DOG núm. 460, de 10 d'agost de 1984.

Aquesta interpretació es fonamenta en: —criteri objectiu que preval sobre criteri finalista i competència específica que preval sobre regla més general. Per fonamentar això el Consell d'Estat assenyalava que: «la posibilidad de que sólo se emplee el catalán en los datos de presentación y publicidad de los productos envasados, es una circunstancia potencialmente obstaculizadora de la libre circulación de mercancías que puede producir una fragmentación del mercado y afectará intereses infracomunitarios.»

El caràcter bàsic de la Norma estatal d'etiquetatge fa que, segons l'advocat de l'Estat, la Comunitat autònoma hagi envaït un camp ja ocupat per l'Estat, que ha «desalojado a la Comunidad Autónoma del mismo».⁸⁴

Es deia també que el tema de la igualtat i la no discriminació es tradueix a considerar que existeix un dret de tots els espanyols a usar el castellà i no el català; que per evitar problemes de cara a l'adhesió a la CEE —recordem que es tracta d'un conflicte plantejat el 1984, quan Espanya encara no hi pertanyia—, l'etiquetatge hauria d'ésser en castellà, que seria una de les llengües oficials de la Comunitat; que el fonament per qualificar de bàsica la normativa de l'art. 20 del Reial Decret 2058/1982 és la seva continuïtat amb l'anterior regulació⁸⁵ (que és anterior a la Constitució), i que amb aquest Reial Decret 2058/1982 s'adapta a l'existència de pluralitat de llengües oficials.⁸⁶

2.2. Alegacions autonòmiques

Totes aquestes argumentacions que hem resumit aquí ens exposen la situació del tema des del punt de vista del govern central. Van ser rebutjades per la defensa jurídica de la Generalitat amb les següents precisions:

El concepte d'igualtat és substituït pel govern central pel d'uniformitat, cosa que rebutja la STS de 16 de novembre de 1981.

La normalització lingüística del català té una gran importància que minimitza el govern dient que pel seu caràcter més general passa pel seu davant la defensa del consumidor com a títol més específic. No és fàcil determinar on radica la generalitat i on l'especificitat, ja que és lògic que hi hagi punts de confluència i que això no pot ser utilitzat per l'Estat com una «técnica de hostigamiento»⁸⁷ per obstruir el camí cap a la normalització lingüística.

84. Textualment, de les pàgines 7 i 8 de l'escrit presentat per l'advocat de l'Estat al Tribunal Constitucional en ple, plantejant el conflicte de competència, data d'1 de febrer de 1984.

85. Decret de 7 de març de 1975, que regulava la mateixa matèria.

86. Això es diu que és aplicació de la doctrina establerta per la STC 1/1982, de 28 de gener.

87. Pàgina 6 de l'escrit d'alegacions de l'advocat de la Generalitat.

El català i el castellà se situen en pla d'igualtat només matisada perquè el castellà és la llengua oficial de l'Estat i per l'afirmació constitucional que hi ha un deure de conèixer el castellà, i el dret a usar-lo no és més que conseqüència de la seva oficialitat, i per l'afirmació estatutària que el català és la llengua pròpia de Catalunya. Aquesta igualtat es realitza de manera efectiva a la regulació d'etiquetatge català.

L'Administració no reconeix aquesta igualtat i vol imposar el castellà o bé els textos bilingües, impeding l'aplicació del mandat constitucional i estatutari: el català mai no serà així oficial per si sol, sinó sempre en conjunt amb el castellà, mentre que aquest sí que ho és per si sol.

La norma conflictiva, l'art. 20 Reial Decret 2058/82, coincideix amb una regulació pre-constitucional que s'ha de considerar derogada en entrar en vigor l'Estatut segons el mandat constitucional de la disposició derogatòria 3a.

L'etimologia tècnica en català és idèntica que la del castellà, amb la qual cosa no es pot al·legar dificultat de comprensió de la informació obligatòria de l'etiquetatge.

L'àmbit material del Reial Decret 2058/82 és diferent del del Decret 389/83, ja que el primer es refereix als productes alimentaris i el segon a tots els productes que es comercialitzen a Catalunya i que, per tant, el títol habilitant del qual és la competència lingüística del 3 EAC i l'art. 25 de la Llei de Normalització lingüística i les facultats que aquesta atorga al Consell Executiu de la Generalitat per portar a terme l'aplicació i el desenvolupament reglamentari d'aquesta.

I, per últim, amb l'afirmació que s'està vulnerant el dret de tots els espanyols a usar el castellà, s'està dient quelcom que la CE no diu i es fa totalment impossible la normalització lingüística. ¿On queda el dret dels ciutadans catalanoparlants a usar el català si se'ls imposa un etiquetatge en castellà que impedeix utilitzar la seva llengua pròpia?

3. *Sentència 69/1988 del Tribunal Constitucional*

Totes aquestes argumentacions van ser recollides a la STC 69/88, de 19 d'abril de 1988. Però el Tribunal Constitucional no va entrar en el fons del tema i va fer només algunes precisions amb referència a la competència lingüística, que passa a ser considerada un «mandat» o «deure» o «compromís de promoció» i en relació a la defensa dels consumidors, que es considera la competència base del Decret català de l'etiquetatge, exercida correctament per la Generalitat, i determinant que no s'ha de considerar que el decret català vulnera l'art. 20 Reial Decret 2058/82, perquè aquest no es pot qualificar de bàsic.

En relació a la competència lingüística, deia exactament en el seu fonament jurídic 3r:

«... el art. 3.3 de su Estatuto, más que enunciado de una norma competencial, expresa un mandato —STC 82/1986, de 26 de junio— o un deber —STC 6/1982, 22 de febrero— que impone a las Instituciones y órganos autonómicos para que, con ocasión de sus competencias propias, procuren alcanzar los objetivos marcados en aquel precepto estatutario, estando, por tanto, en presencia, no de una competencia en sentido propio, sino de un compromiso de promoción de la normalización lingüística.»

I, per a la defensa dels consumidors i la caracterització de bàsic o no de l'art. 20, ho simplifica amb aquestes minses consideracions:

«Corresponde a la Comunidad Autónoma de Catalunya la competencia en materia de información de los consumidores ejercida en el Decreto 398/83, de 15 de setiembre, en cuanto no se opone a ninguna norma estatal que haya sido formulada como básica.»

Semblava així que la normativa catalana podia continuar vigent i que la seva redacció era correcta, ja que no vulnerava cap norma bàsica estatal.

4. Situació actual

Però el govern central ha establert amb posterioritat una nova normativa per al mateix àmbit d'aplicació de l'anterior Reial Decret 2058/82 comentat. En aquesta ocasió, l'art. 19 del nou Reial Decret 1122/88 és ja qualificat «ab initio» de bàsic.

¿És això un intent de superar la decisió del màxim òrgan democràtic de l'Estat? Perquè la regulació és gairebé idèntica i continua impossibilitant la redacció única en l'idioma català. No entrarem ara a analitzar el contingut d'aquesta norma, ja que ha estat matèria d'un capítol anterior, però sí que cal exposar la situació actual del tema.

La Generalitat de Catalunya ha plantejat conflicte positiu de competència contra el Reial Decret 1122/1988, de 23 de setembre (BOE de 4 d'octubre), en el qual, mitjançant el seu art. 19, s'estan envaint les competències que en matèria de defensa del consumidor atribueix a la Generalitat el seu Estatut d'autonomia i per compliment del mandat d'igualtat lingüística de l'art. 3.3 del mateix Estatut.

La Generalitat demana que es derogui aquesta qualificació de bàsica atribuïda a l'art. 19 o, subsidiàriament, que s'afegeixi a aquest una redacció similar a la següent:

«...o en una lengua fácilmente inteligible para los consumidores que podrá ser la otra lengua oficial de la Comunidad Autónoma correspondiente

cuando la comercialización se circunscriba al respectivo territorio autonómico.»

Una redacció així seguiria millor els preceptes comunitaris als quals aquest Reial Decret diu que s'adequa degut a la pertinença espanyola a la CEE.

En vista d'aquesta taxativa argumentació del Tribunal Constitucional, les alegacions de la Generalitat no es basen tan sols en la competència lingüística sinó també en la reconeguda competència de defensa dels consumidors, amb la qual cosa podem entendre que el marc competencial de la Generalitat ha quedat delimitat per aquest encreuament de competències.

Però la posició centralista de monolingüisme del castellà ha intentat burlar les previsions constitucionals fent una nova norma, per a adequació al sistema europeu, però que se separa radicalment d'aquest en el tema lingüístic. En aquesta ocasió, el govern de la Generalitat s'ha anticipat i ha plantejat ell el conflicte de competència. Haurem ara d'esperar la solució del Tribunal Constitucional.

L'actuació des del poder central consisteix a donar la qualificació de bàsiques a totes aquelles regulacions que van sortint i que toquen el tema etiquetatge, o bé reformar les que no ho preceptuaven així.

Alguns exemples que citarem són els del Reial Decret 1231/88, de 14 d'octubre, aprovació de la *Reglamentación sobre elaboración, almacenaje, transporte y comercialización del café* (BOE de 20 d'octubre de 1988) que estableix en la seva Disposició addicional el caràcter de bàsica de la regulació (exceptuant el segon paràgraf de l'art. 15.2: regulacions molt de detall i específiques) en virtut dels arts. 149.1.1 i 16 de la CE; i el Reial Decret 1338/1988, de 28 d'octubre, referit a l'orxata de xulla (BOE de 10 de novembre de 1988), que enuncia el caràcter de bàsic per a la totalitat del Reial Decret, també en la seva Disposició addicional, i en virtut dels mateixos articles de la Constitució.

Un cas en què això és molt clar és del Reial Decret 1468/88, de 2 de desembre, que aprova el *Reglamento de etiquetado, presentación y publicidad de los productos industriales destinados a su venta directa a los consumidores y usuarios* (BOE de 8 de desembre de 1988) del qual ja hem parlat amb anterioritat. Aquest Reial Decret disposava en el seu article únic el caràcter de bàsica de tota la regulació del Reglament annex, exceptuant-ne els arts. 9 i 10 (que tracten, respectivament, de la informació no obligatòria i del règim de competències per a la vigilància i inspecció del que estableix el Reglament en els llocs de venda al consumidor final), en virtut de «las habilitaciones conferidas al Estado por las reglas 1a. y 13 del art. 149.1 de la Constitución». Aquesta caracterització bàsica gairebé global no ha semblat suficient al legislador estatal, ja que el recent Reial Decret 1182/1989, de 29 de setembre, modifica el Reial Decret 1468/1988 i li dóna en el seu article únic el caràcter següent:

Article únic. «*Se modifica el artículo único del Real Decreto 1468/1988 (...), que queda redactado de la siguiente forma: "Se aprueba el Reglamento de Etiquetado, Presentación (...) con el carácter de norma básica, en virtud de la habilitación conferida al Estado por la regla 1 del art. 149.1 de la Constitución, por lo que se refiere a los artículos 6, 7, en sus apartados 5 y 7, y artículo 8, apartado 1. Los demás preceptos regirán, con carácter supletorio, para las Comunidades Autónomas que estatutariamente hayan asumido la competencia plena sobre defensa de los consumidores y usuarios, excepto los artículos 2 y 4, que tendrán vigencia en todo el Estado, en virtud de lo dispuesto en la regla 10 del artículo 149.1 de la Constitución Española".*»

Es reflecteix clarament el grau de complexitat i complicació a què s'arriba en un tema aparentment tan senzill quan hi ha competències en joc.

Amb totes les argumentacions que hem exposat simplificadament, de les dues parts del litigi entorn al Decret català de l'etiquetatge, podem ara plantejar-nos un munt de reflexions i de conclusions i afegir, per acabar de situar el tema, que també s'han plantejat recursos estatals contra les regulacions catalanes d'etiquetatge de productes pirotècnics i de productes cosmètics. La polèmica està servida.

VIII. L'ETIQUETATGE I ELS DRETS DELS CONSUMIDORS

1. Plantejament

Aquest darrer capítol està dedicat a un intent d'aproximació a la situació més directament connectada amb el tema de l'etiquetatge: els drets dels consumidors i usuaris.

Segons hem vist amb anterioritat, un dels principals arguments per limitar l'etiquetatge en català és el dret d'informació dels consumidors. Però també hem vist que el Tribunal Constitucional ha dit que aquesta competència correspon a la Generalitat, la qual pot, per tant, regular-la d'acord amb les seves directrius; en aquest cas, d'acord amb el procés de normalització lingüística.

I el mateix podem dir de la informació dels consumidors a nivell europeu. Hem vist ja la generosa normativa que assegura àmpliament la informació de les etiquetes dels productes que es comercialitzen a la Comunitat.

En realitat, ¿a què fa referència l'etiquetatge de productes en una llengua determinada, el català en el nostre cas?

Doncs, a una part instrumental d'un aspecte tan ampli com els drets dels consumidors. La llengua de redacció de les dades obligatòries que han

de figurar a les etiquetes és un aspecte accessori, i que entra plenament dins de les facultats de desenvolupament legislatiu o reglamentari que pertanyen a la Generalitat en aquest sector.

No tractem aquí de decidir quin tipus d'informació ha de rebre el consumidor, que és quelcom bàsic, sinó que es tracta de com vehicular aquesta informació sobre la qual no hi ha cap conflicte. El contingut inherent de la relació etiquetatge-llengua és, com diu J. P. Camino i Pons,⁸⁸ l'idioma, el nucli competencial, el missatge exterior que ha de ser aplicat al missatge interior. Que no sigui el problema principal de l'etiqueta considerat en general, sí que és, però, molt important des del punt de vista de protecció dels drets del consumidor, i especialment dels seus drets lingüístics.

2. *La Llei general de defensa dels consumidors*

El consumidor té reconeguts els seus drets a l'art. 51 de la CE i especialment a la normativa «ad hoc» que desenvolupa la Llei General per a la defensa dels consumidors i usuaris. Llei 26/1984, de 19 de juliol.

Aquesta llei reconeix als consumidors el dret a tenir una informació correcta sobre els diferents productes o serveis i també l'educació i divulgació per facilitar-ne l'ús, i que els productes hauran d'incorporar aquesta informació de forma veraç, eficaç i suficient en l'etiquetatge, en la publicitat, i en els mitjans de comunicació social.

No es diu res de la llengua de comunicació d'aquesta informació. Per tant, haurem de recórrer a una interpretació integradora de la situació lingüística.

Etiquetar en català no vulnera cap norma bàsica, almenys aquesta és la conclusió del Tribunal Constitucional, i la seva regulació autonòmica té plena efectivitat. Així, podem dir que els consumidors catalans tenen la possibilitat de rebre aquesta informació en la seva llengua. Però possibilitat no és suficient. La Llei de defensa dels consumidors estableix que la informació haurà de seguir el mandat constitucional de l'art. 20.3. I aquest article, ¿què diu?:

Art. 20. 3. «*La Ley regulará la organización y el control parlamentario de los medios de comunicación social dependientes del Estado o de cualquier ente público y garantizará el acceso a dichos medios de los grupos sociales y políticos significativos, respetando el pluralismo de la sociedad y de las diversas lenguas de España.*»

88. J. P. CAMINO I PONS: «La normalització lingüística com a títol habilitador de competència. Comentaris a la STC de 19 d'abril de 1988». *Revista de Llengua i Dret* núm. 11, juliol de 1988, p. 218.

Aquesta redacció és clara: s'ha de respectar el pluralisme lingüístic. ¿I com es respecta aquest pluralisme si la redacció estatal no menciona la possibilitat que es redacti aquesta informació en llengües diferents del castellà?

El tema és, evidentment, resultat d'una divergència interpretativa sobre què han de ser aquests respecte, cura i protecció dels altres idiomes de l'Estat.

I aquí és on pot començar a tenir força l'opinió dels consumidors. Si poden demanar la informació que preceptivament ha de figurar en el producte, si poden reclamar quan això passi, si poden agrupar-se per defensar els seus interessos, ¿per què no defensar que la forma d'expressió d'aquesta informació sigui realitzada en llur llengua pròpia? Aquesta seria una tasca en la qual podrien colaborar les Associacions de Consumidors existents.

Aquest mandat constitucional, juntament amb l'art. 3, són idees rectores del sistema espanyol. La Llei de defensa del Consumidor diu en l'art. 18.1.c): «difondre el coneixement dels drets i deures del consumidor o usuari i les formes més adequades per exercir-los». Aquesta redacció pot entendre's que recull la possibilitat que la informació i la forma més adequada per exercir els drets sigui sota l'àmbit del pluralisme lingüístic; en el nostre cas, en català.

3. El destinatari: l'individu

D'aquesta Llei del consumidor es deriva de manera clara que el seu destinatari és l'individu particular, la persona privada que compra aquell objecte que ha de tenir una informació fixada bàsicament. Aquest consumidor o usuari té dret a rebre aquesta informació «material», però també té dret a rebre una altra vessant d'aquesta mateixa informació, la vessant «formal», de forma del missatge, però no per això menys important.

La primera entraria dins del camp de protecció de la seva salut, de la certesa del que compra, de la qualitat del producte; l'altra, de la seva qualitat de ciutadà, dels seus drets d'igualtat o drets inherents a la persona.⁸⁹

89. En relació al tema de la igualtat des del Govern central s'entén la igualtat com uniformitat moltes vegades en el camp dels drets lingüístics. No s'aplica realment la interpretació que de l'art. 14 CE ha fet el TC. La STC de 2 de juliol de 1981 diu que *«la igualdad es sólo violada si la desigualdad está desprovista de una justificación objetiva y razonable, u la existencia de dicha justificación debe apreciarse en relación a la finalidad y efectos de la medida considerada, debiendo darse una relación razonable de proporcionalidad entre los medios empleados y la finalidad perseguida»*. Aquesta justificació es troba plenament establerta a la política de normalització lingüística, ja que s'intenta aminorar la desigualtat del català en relació al castellà, la seva equiva-

El Tribunal Constitucional ha establert repetidament que el principi constitucional d'igualtat ha de ser entès en un sentit material, és a dir, tractar allò que és desigual de manera desigual. Una altra actuació vulneraria aquest principi.

És, d'aquesta manera, un dret a rebre un tractament igual que els ciutadans que reben la informació en la seva llengua pròpia; és un dret de la personalitat perquè basa la seva fonamentació en el lliure desenvolupament de la persona, i és tot això perquè la llengua pròpia és un senyal d'identitat que no es pot eliminar.⁹⁰

Aquest dret està reconegut al ciutadà en l'àmbit autonòmic, estatal, comunitari i mundial.

En resum, aquests drets, tant el material com el formal (llengua) són drets als quals el consumidor català està íntimament connectat. Com diu A. Font, són «subjectius, individuals i privats del consumidor català»,⁹¹ que ell per si sol o mitjançant les associacions de consumidors pot exercir, a través de les accions que calguin per assegurar-los.

Però la reafirmació d'aquesta realitat correspon, a part de l'actuació privada, a les institucions i a les seves potestats normatives. Aquí troba la seva fonamentació última la regulació sobre etiquetatge en català que estem examinant. Protecció dels drets de la persona.

I no només la persona del destinatari del producte o de la informació d'aquest producte. També s'ha de tenir molt en compte l'opinió d'altres ciutadans: els productors i comerciants, que també tenen dret a expressar-se, mitjançant els seus productes, en la seva llengua. Per a ells jugaran condicionants econòmics que hauran de mesurar. Serà necessari que tinguin en compte el mercat al qual destinen els seus productes, però sem-

lència. I això no és cap desigualtat per als castellanoparlants de Catalunya, ja que la proximitat de les dues llengües i la situació de pacífica convivència fan que no hi hagi cap discriminació. La discriminació existeix, en tot cas, en relació als catalanoparlants que no poden expressar-se o rebre informació en la seva llengua.

Sobre el concepte de discriminació podem citar un fragment de la STC 34/1981, de 19 de novembre: «*Lo que prohíbe el principio de igualdad jurídica es la discriminación, como declara de forma expresa el art. 14 de la Constitución, es decir, que la desigualdad de tratamiento legal sea injustificada por no ser razonable.*» No es raonable evitar la discriminació que suposa per als catalanoparlants no rebre la informació a què tenen dret com a consumidors en català?

90. Podríem caracteritzar-la com un dret a la identitat personal dins un concepte ampli dels drets de la persona. Vegeu l'article: «Versò nuove carte dei diritti» a *Politica del Diritto*, any XI, núm. 2, juny de 1980, pp. 169 i ss. I «Il diritto alla identità personale», idem., pp. 325 i ss. Estem també dins de l'àmbit del «*welfare state*» del qual ja hem parlat amb anterioritat en aquest treball, p. 71.

91. A. FONT: «L'Estatut lingüístic en el marc de les relacions comercials», *Revista de Llengua i Dret* núm. 8, desembre de 1986, p. 142.

pre sabent que el marc jurídic habilitador els permet fer-ho en català, si aquesta és la seva opció.⁹²

4. Proposta de futur

Una proposta de futur en l'àmbit privat que examinem ara seria que els individus s'adonessin dels drets i facultats de què gaudeixen, al costat de les obligacions i deures, i que els exercitessin en plena llibertat, perquè són un senyal d'identitat.

A Catalunya s'ha de tenir en compte el gran increment constatat en el coneixement de la llengua catalana pels seus habitants no catalano-parlants. Segons dades extretes del padró municipal de 1986, el 90,4 % dels residents a Catalunya entenen el català i el 64 % el parlen. Aquestes dades no s'avenen amb la presència efectiva del català en l'activitat comercial i industrial i ens hem de motivar per intensificar-la, sobretot si tenim en compte, com demostren l'experiència i els estudis realitzats, que aquesta presència no genera cap tipus de rebuig, ans al contrari, és rebuda com un fet natural.

Per tant, etiquetem en català, que no hi ha cap problema real, ni jurídic, ni de comprensió, ni de circulació per l'estranger. Només cal avançar un xic més en la consciència democràtica de l'oficialitat del mateix rang de les llengües de les diferents Comunitats de l'Estat espanyol.

I aquesta tasca de normalització pot ser ajudada per una coseta tan petita com una etiqueta.

Desembre 1989.

92. Podem veure que hi ha industrials catalans que aposten per aquesta via. En el llibret *Llistat d'industrials i productors catalans que etiqueten en català*, editat per ADEC, Associació en defensa de l'Etiquetatge en català amb la col·laboració de la Direcció General de Política Lingüística del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, trobem unes 300 firmes que així ho fan, i és possible que n'hi hagi més que no figurin en aquest llistat, sobretot en el ram de l'alimentació. Malgrat tot, cal ser conscients que la majoria d'aquests productes són artesanals i que dominen els aliments i els vins —també cases importants en aquest apartat—, però, com diu Josep M. Espinàs el seu article «I els altres?», a *Avui* de 26 de març de 1989, p. 44: «En l'etiquetatge ens falta fer el pas de l'artesanía a la gran indústria. Ja n'hi ha, d'indústries notables que etiqueten en català, però la immensa majoria són alimentàries. Com si el català només servís per vendre productes de la terra, i no per vendre bolígrafs, i neveres, i acer inoxidable, i claus de ganxos.» Recentment s'ha celebrat la sisena edició de la Fira dels Productes Etiquetats en català (15 al 17 de desembre de 1989), on es troben majoritàriament productes culinàries o gastronòmics, encara que també se'n poden trobar per a altres tipus de consum, com cosmètica, neteja, etc. Cal avançar a poc a poc en la normalització de l'etiquetatge en català, però amb pas ferm.

BIBLIOGRAFIA

- M. ALAVEDRA: «Impacto de la adhesión a la CEE sobre el sector industrial» a *Cataluña Económica*, núm. 299, any XXVI, 20 abril-20 maig 1988.
- M. ALOMA: «Comercio exterior: a punto de despegue. Cambio de signo en favor de las exportaciones.» *Cataluña Económica*, núm. 300, any XXVI, 20 maig-20 juny 1988.
- L. M. ATIENZA SERNA: «La empresa española frente a las Comunidades Europeas.» *Boletín de Estudios Económicos*, núm. 40, 1985.
- E. BALLESTERO: «El Acta de Adhesión en materia de agricultura: comentarios desde una perspectiva económica.» *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 14, núm. 1, 1987.
- J. M. BASÁÑEZ: «Los fondos estructurales de la CEE, un elemento impulsor de nuestra economía.» *Cataluña Económica*, núm. 299, any XXVI, 20 abril-20 maig 1988.
- A. BASTARDAS I BOADA: «Indicacions i suggeriments per a l'elaboració de plans generals i específics d'extensió de l'ús del català.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 7, juny 1986.
- , «La planificació lingüística en els casos flamenc, basc i català: una nota comparativa.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 9, juny 1987.
- A. BORRÀS RODRÍGUEZ: *La protección de los consumidores: España en la CEE*. Europa-Institut der Universität des Saarlandes, 1987.
- J. L. BUENDÍA SIERRA: «Las secuelas del caso "Cassis de Dijon". Libre circulación de productos alimenticios y reglamentaciones nacionales.» *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 16, núm. 1, 1989.
- Butlletí d'Informació del Patronat Català pro Europa*, núm. 11, febrer 1987, p. 12 i ss; núm. 13, maig-juny 1987, p. 15 i ss.
- J. P. CAMINO I PONS: «La normalització lingüística com a títol habilitador de competència. Comentaris a la sentència del Tribunal Constitucional de 19 d'abril de 1988.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 11, juliol 1988.
- F. CAPELLI: «Yaourt français et Pâtes italiennes (Deux arrêts et une proposition de solution).» *Revue du Marché Commun*, núm. 322, desembre 1988.
- CISS. *Notícies/CEE, Servicio de Información sobre la Comunidad Económica Europea*, març 1988; maig 1989; juny 1989.
- J. CLAVERA: «El comercio exterior español en la perspectiva del mercado interior único.» *Economistas*, Colegio de Economistas de Madrid, núm. 34, vol. octubre-novembre 1988.
- V. CONSTANTINESCO: «Comunidades Europeas, Estados, Regiones: el impacto de las estructuras descentralizadas o federales del Estado en la construcción comunitaria.» *Revista de Instituciones europeas*, vol. 16, núm. 1, 1989.

- C. DE DALMAU I ORIOL: «Servicio Europa 93.» *Cataluña Económica*, núm. 306-7, any xxvi, desembre 1988-gener 1989.
- L. DEFALQUE: «Le concept de discrimination en matière de libre circulation des marchandises.» *Cahiers de Droit Européen*, núm. 4-5, 1987.
- Dictàmens del Consell Consultiu de la Generalitat*, núm. 35, 1981-1982; núm. 67, 1984.
- Document. Les minorités linguistiques dans les Pays de la Communauté Européenne*. Commission des Communautés Européennes. Luxemburg, 1986.
- C. DUARTE I MONTSERRAT: «La normalització lingüística al món del comerç i la indústria, els documents administratius.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 11, juliol 1988.
- A. FONT I RIBAS: «L'Estatut lingüístic en el marc de les relacions comercials.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8, desembre 1986.
- F. GONZÁLEZ NAVARRO: *Derecho Administrativo Español*. T. I. Ed. Universidad de Navarra, S. A. Pamplona, 1987.
- La integración de España en la Comunidades Europeas y las competencias de las Comunidades Autónomas*. Colloqui de Barcelona organitzat per l'«Asociación española para el estudio del Derecho Europeo.» Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Patronat Català pro Europa. Juny, 1985.
- La Ley. Comunidades Europeas*. Revista Española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía. Suplementos números: 31 de 29-1-88, 36 de 30-6-88, 39 de 31-10-88, 40 de 30-11-88, 44 de 31-3-89.
- A. LÓPEZ BASAGUREN: «El pluralisme lingüístic dins l'autonòmic.» *Autonomies*, núm. 9, juliol 1988.
- J. LLIMONA I BALCELLS: «La integració de les Comunitats Europees i les Competències de la Generalitat». *Catalunya i la CEE*. Jornadas sobre l'Autonomia de Catalunya. Quaderns de Treball, 3, Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Autonòmics. Girona, 9-4-1986.
- , «La utilització de l'idioma espanyol en l'etiquetatge de productes alimentaris.» a *Informe Jurídic mensual de seguiment de l'adhesió d'Espanya a la Comunitat Europea i les seves repercussions a Catalunya*. Patronat Català Pro-Europa, núm. 11, novembre-desembre 1987.
- A. MANGAS MARTÍN: *Derecho Comunitario europeo y Derecho español*. Madrid, 1987.
- S. MARTÍN-RETORTILLO BAQUER: *Derecho Administrativo económico*. Ed. La Ley, 1988.
- A. MASSOT MARTÍ: «Problemas y perspectivas institucionales de la realización del mercado interior agroalimentario para 1992.» *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 15, núm. 2, 1988.
- A. MILIAN MASSANA: «Les llengües espanyoles diferents de la llengua castellana als Estatuts d'Autonomia.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 1, 1983.

- , «La regulación constitucional del multilingüismo.» *Revista española de Derecho Constitucional*, núm. 10, any 4, gener-abril 1984.
- A. MIRAMBELL: «La necessitat de modificació de la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de normalització lingüística a Catalunya.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 9, juny 1987.
- J. MIRÓ I ARDEVOL: «Sector agrari: un primer balanç no massa afalagador.» *Cataluña Económica*, núm. 299, any XXVI, 20 abril-20 maig 1988.
- R. MOLES I PLAZA/J. MARTÍ I BOTELLA: «Notes sobre la doctrina del Tribunal Superior en relació amb el fet multilingüe a l'Estat espanyol.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 9, juny 1987.
- M. J. MOLINA REQUENA: *España y la economía del Mercado Común*. Madrid, Ceura, 1987.
- J. MOLINS: «Impacto del ingreso en la CEE en relación con las competencias del Departamento de Comercio, Consumo y Turismo de la Generalitat de Catalunya.» *Cataluña Económica*, núm. 299, any XXVI, 20 abril-20 maig 1988.
- J. MONAHAN: «Catalonia. More to do than play games.» *Eurobusiness*, núm. 4, vol. 1, gener 1989.
- P. MONTES: «El Comercio Exterior y la CEE.» *Economistas Colegio de Economistas de Madrid*, núm. 34, octubre-novembre 1988.
- A. MONTSERRAT I MOLINER: «La llengua catalana i el règim lingüístic a les Institucions Europees.» *Europa de les Nacions*.
- F. MORATA: «L'execució del Dret Comunitari en els Estats membres descentralitzats: un enfocament jurídic-polític.» *Autonomies*, núm. 7, setembre 1987.
- J. MUNS: «L'economia catalana en el marc de la Comunitat Europea: reflexions sobre un camí començat.» *Revista de Catalunya*, abril 1989.
- S. MUÑOZ MACHADO: *El ordenamiento jurídico de la Comunidad Europea y la Constitución Española*. Cuadernos Civitas, Madrid, 1980.
- E. NOMEN BORRÀS: «Las industrias de alimentación y bebidas, antes y después de nuestra integración en la Comunidad.» *Cataluña Económica*, núm. 295, any XXV, desembre 1987.
- J.-M. PAQUETTE: «L'esdevenidor de les polítiques lingüístiques al món.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 6, vol. 3, desembre 1985.
- P. PÉREZ TREMS: *Comunidades Autónomas, Estado y Comunidad Europea*. Ministeri de Justícia, Madrid, 1987.
- J. PUEYO LOAYSA: «Sobre el principio y los mecanismos de colaboración entre el gobierno central y las CCAA en asuntos relacionados con las Comunidades Europeas.» *Revista de Instituciones Europeas*, vol. 16, núm. 1, 1989.
- L. M. DE PUIG: «Comentaris a un fons de documents Internacionals sobre les llengües minoritàries europees.» *Les llengües minoritàries d'Europa: estat de la qüestió*. Quaderns de treball, 9. Generalitat de Catalunya, Institut d'Estudis Autonòmics, desembre 1986.

- J. M. PUIG SALELLAS: «La llei de normalització lingüística a Catalunya i l'àmbit oficial.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 3, vol. 2, abril 1984.
- , «La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 8, desembre 1986.
- Realización del Mercado interior. Situación actual. Diciembre 1988. Una nueva política comunitaria de normas técnicas.* Comissió Comunitats Europees, Brusselles-Luxemburg, 1989.
- R. RIBÓ: «Les competències europees dels organismes subestats o regions.» *Autonomies*, núm. 4, juny 1986.
- M. RODRÍGUEZ-PIÑERO / M. F. FERNÁNDEZ LÓPEZ: *Igualdad y discriminación*, Tecnos, Madrid, 1986.
- A. SALAMERO SALAS: «Las economías española y catalana: breves reflexiones sobre su evolución e inserción en el mercado interior de 1992.» *Cataluña Económica*, núm. 306-7, any xxvi, desembre 1988 - gener 1989.
- V. SANTOS: «Modelo económico y unidad de mercado en la Constitución española de 1978.» *El desarrollo de la Constitución Española de 1978*. Libros Pórtico, Saragossa, 1982.
- Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. VI. Area 5. Llengua i Dret.* Institut d'Estudis Autònoms. Fundació Segon Congrés Internacional de la Llengua catalana. Barcelona-Andorra, 1987.
- E. SERRANO entrevista a Jordi Pujol. *Cataluña Económica*, núm. 299, any xxvi, 20 abril-20 maig 1988.
- P. SOLER: «Alimentos catalanes: aumentar dimensión para exportar.» *Horizonte Empresarial*, núm. 1991, març 1989.
- J. TOUSCOZ et autres: *Colloque CEDECE. La Communauté Économique Européenne élargie et la Méditerranée: Quelle coopération?* Col·lecció Travaux et Recherche de l'Institut de Droit de la Paix et du Développement de la Universitat de Niça. Presses Universitaires de France. París, 1982.
- Treinta años de Derecho Comunitario. Perspectivas Europeas.* Comissió de les Comunitats Europees. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, 1984.
- L. TSOUKALIS: *The European Community and its Mediterranean Enlargement*. George Allen & Unwin LTD. Londres, 1981.
- F. VALLVERDÚ: «Sobre els models de normalització lingüística: una aproximació jurídic-política.» *Revista de Llengua i Dret*, núm. 11, juliol, 1988.
- M. A. VILADOT I PRESES: «Anàlisi de la vitalitat subjectiva del català d'una mostra de joves catalans.» *Revista de Catalunya*, núm. 27, febrer 1989.

